

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:
SZAKDOLGOZAT (1).pdf

Ким подано:
Ерік Марусич

Дата перевірки:
2024-05-22 12:10:11

Дата звіту:
2024-05-22 12:56:04

Ким перевірено:
I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:
44

Кількість слів:
11505

Схожість 2%	Збіг: 35 джерела	Вилучено: 32 джерела
Інтернет: 12 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 0%	Кількість: 18 джерела	Перефразовано: 163 слова
Цитування 1%	Цитування: 10	Всього використано слів: 94
Включення 0%	Кількість: 0 включення	Всього використано слів: 0
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 8 слова

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ОСВІТА ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ УЖГОРОДА 1860–1880 РР

ПОП КАМІЛЛА ЛІЗБЕТ БЕЙЛІВНА

Студентка IV-го курсу

Освітня програма _ Середня освіта (Історія) _____

Спеціальність __ Середня освіта (Історія) _____

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

МОЛНАР ФЕДІР ФЕДОРОВИЧ

(доктор філософії в галузі історії, доцент)

Завідувач кафедри:

ЧОТАРІ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

(кандидат історичних наук, доцент)

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота
Освіта та громадське життя Ужгорода 1860–1880 рр.
Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка IV-го курсу

ПОП КАМІЛЛА ЛІЗБЕТ БЕЙЛІВНА

освітня програма Середня освіта (Історія)
спеціальність Середня освіта (Історія)

Науковий керівник: **МОЛНАР Ф. Ф**

(доктор філософії в галузі історії, доцент)

Рецензент: **КЕЙС Б. Г.**

(доктор філософії, доцент)

Берегове
2024

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék**

OKTATÁS ÉS TÁRSADALMI ÉLET UNGVÁRON AZ 1860–80-AS ÉVEKBEN
Szakdolgozat

Készítette: Pap Kamilla Lizbet

IV. évfolyamos Középfokú oktatás (történelem)

szakos hallgató

Témavezető: Dr. Molnár Ferenc

(PhD, docens)

Recenzens: Kész Barnabás

(PhD)

TARTALOM

BEVEZETŐ.....	6
I. FEJEZETEK UNGVÁR TÖRTÉNETÉBŐL ÉS POLITIKAI ÉLETÉBŐL AZ 1860–80-AS ÉVEKBEN	8
I.1. Historiográfiai áttekintés.....	8
I.2. Ungvár, mint megyeszékhely sajátosságai. Földrajzi, demográfiai és gazdasági sajátosságok.....	9
I.3. Fejezetek Ungvár történetéből, az 1860–80-as évek. A politikai élet alakulása és az országgyűlési választások	13
I.4. Ungvár népessége és azok mindennapjai.....	18
II. OKTATÁS, KÖZMŰVELŐDÉS ÉS TÁRSADALMI ÉLET UNGVÁRON AZ 1860–80-AS ÉVEKBEN	21
II.1. A társadalmi élet alakulása	21
II.2. Az oktatásügy sajátosságai.....	23
II.3. Nevezetesebb helyek Ungváron. Híres ungvári személyek	26
II.4. Ungváron megjelenő folyóiratok.....	29
ÖSSZEGZÉS	33
PE3HOME.....	35
IRODALOMJEGYZÉK	37
MELLÉKLET	41

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
I. РОЗДІЛИ З ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ УЖГОРОД 1860–80-Х РОКІВ	8
I.1. Історіографічний огляд.....	8
I.2. Особливості Ужгорода як центр комітату. Географічна, демографічна та економічна специфіка	9
I.3. Розділи з історії Ужгорода, 1860–80-х роки. Еволюція політичного життя і парламентські вибори.....	13
I.4. Мешканці комітату Ужгород та їх повсякденне життя.....	18
II. ОСВІТА, ГРОМАДСЬКА КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ В УЖГОРОДІ В 1860–80-Х РР.	21
II.1. Розвиток суспільного життя.....	21
II.2. Особливості навчання	23
II.3. Визначні місця Ужгорода. Відомі жителі Ужгорода	26
II.4. Журнали, що виходять у Ужгород.....	29
ВИСНОВКИ	33
РЕЗЮМЕ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	37
ДОДАТКИ	41

BEVEZETÉS

Szakedolgozatom témája: *Oktatás és társadalmi élet Ungváron az 1860-80-as években*. Különös fontosnak találtam, hogy jelen munkámban bemutatásra kerüljön a vármegye oktatásának és társadalmi életének a változásai a különböző történelmi eseményektől függően. Nagy hangsúlyt helyeztem arra az időszakra, amely magában foglalja a neoabszolutizmust és a dualizmus rendszerének kiépülését. A magyar történelemben a dualizmus korát a „boldog békeidőkként” emlegetik. A kiegyezéssel létrejött Osztrák-Magyar Monarchiában a magyar országrészt fejlődésnek indult: elkezdődött az iparosodás és a modernizáció, valamint népszámlálásokra került sor. A munkámban tárgyalt város, Ungvár, ekkor a Magyar Királyság részét képezte, ennek köszönhetően a fentebb felsorolt folyamatok itt is megfigyelhetők voltak.

Ungvár a kiegyezés előtt és után is társadalmi és kulturális központnak számított Északkelet-Magyarországon, ezért tartottam fontosnak, hogy mindenképp folytassam az előző tanévben elkezdett dolgozatomat.

Jelen munka célja, hogy minél részletesebben és sokoldalúan feltárjam a város oktatási és társadalmi életének sajátosságait 1860 és 1880 között, elsődleges forrásokra és szakirodalmi munkákra támaszkodva. Feladatként tűztem ki, hogy a témám mellett kutassam a város történetét, részletes betekintést nyújtsak a politikai életbe, illetve számba vegyem azokat a befolyásoló tényezőket, amelyek hatással voltak Ungvár kulturális, gazdasági és sajtóéletére a tárgyalt időközben. Célként fogalmaztam meg, hogy a felsoroltak mellett részletesen kitérjek a város közművelődési életére is. A lakosság jellemzése mellett továbbá részletesen írok a vallási életről, az Ungváron élő magyarokról és az etnikai megoszlás alakulásáról.

A téma aktualitását az adja, hogy Ungvár Kárpátalja központjaként fontos közigazgatási szerepet tölt be a független Ukrajnában, dualizmuskori történelmének azonban számos ismeretlen fejezete van

Kutatásom során forrásaimat különböző közgyűjteményekből, korabeli újságokból és internetes felületekről szereztem. Módszerem főként szekunder kutatás volt, mivel a már meglévő információkat szedtem össze és dolgoztam fel. A kutatást egy saját magam által és a témavezetőm által jóváhagyott vázlat alapján készítettem el.

A munka kidolgozásánál feldolgozásra kerültek: Mészáros Károly *Ungvár története a legrégibb időktől máig* című írása, Fincziczky Mihály három kötetben megjelentetett, *Polgármesteri jelentések Ungvár város közállapotáról* című munkája, Cieger András Ung vármegyére vonatkozó számos dualizmuskori kutatása és kiemelkedően fontos szerepet játszott a munka megírásában Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák c.*, 1940-ben kiadott munkája.

Szakedolgozatom valós innovációja abban rejlik, hogy Ungvár történetét a szakirodalmi munkák anyagára támaszkodva feltárjam, és ezt kellőképpen összefoglaljam az utókor számára.

A dolgozat szerkezeti szempontból bevezetéséből, 2 fejezetből, ezen belül kisebb alfejezetekből, összefoglalóból, felhasznált forrás- és irodalom jegyzékből és mellékletből áll.

I. FEJEZETEK UNGVÁR TÖRTÉNETÉBŐL ÉS POLITIKAI ÉLETÉBŐL AZ 1860–80-AS ÉVEKBEN

I.1. Historiográfiai áttekintés

Ungvár történetéről számos írásban, tanulmányban olvashatunk, az első írásos emlékek Ungvárról Al-Idriszihez köthető 1154-ből, ő egy arab származású vándor tudós volt. Al-Idriszi volt az, aki megalkotta saját világtérképét, ahol már feltüntette Ungvár városát is¹(lásd 1. sz. melléklet). A térképen feltüntetett ungvári várról több 12–14. századi krónikában is olvashatunk részletes leírást. A városról hitelesebb információkat néhány középkori összeírásban találhatunk.

Ungvár város történetében rendkívül fontos megemlítenünk a Drugeth családot, akik a 14. században érkeztek a Nápolyi Királyságból.² Letelepedésük után a város fejlődésnek indult, az ő nevükhöz fűződik az ungvári- és a nevickei vár építése.³

Az első sikeres és sokoldalú mű Ungvár történetéről egy magyar helytörténésztől származik, Mészáros Károlytól. 1861-ben jelent meg *Ungvár története a legrégebbi időktől máig* c. kismonográfia. A könyv 11 jelentősen fontos témát dolgozott fel. Mészáros a mű kiadása után, 1867-ben újságot jelentett meg, amiben apró történeteket osztott meg a városról, először *Ungvár*, majd *Ungvári Hírlap* néven.⁴

Az I. világháborúig nem jelent meg újabb nagy alkotás Ungvár történetéről. Olvashatjuk Fincziczky Mihály munkáit is, aki pár évig volt polgármester a városban, ő három kötetben jelentette meg a feljegyzéseit Ungvárról.⁵ 1917-ben Hodinka Antal történész munkája jelent meg, *Adalékok az ungvári vár és tartománya és Ungvár város történetéhez*, amiben azt állítja, hogy a város a 17. század végére újjáépült a Drugeth családnak köszönhetően.⁶ A munka megírásához nagyban hozzájárult a kortárs történész, Cieger András *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában* című műve. Műveiben részletes leírást ad több megye kiemelkedő, irányító személyeiről, illetve ezek tevékenységeiről.⁷

¹ КОБАЛЬ, Йосип: *Ужгород відомий і невідомий*. Світ, Львів, 2003. 65 (Továbbiakban: КОБАЛЬ 2003.)

² Uo. 66.

³ DZSAHMAN, Mihajlo: *Az ungvári vár titkai. A Drugeth család elveszett címere*. 2020. május 2. Forrás: <https://kmmi.org.ua/cikkek/hirek/az-ungvari-var-titkai-a-drugeth-csalad-elveszett-cimere>. [Letöltés ideje: 2024.03.10.]

⁴ MAROSI Anita: *Kárpátalja anno: Mészáros Károly, Ungvár történetírója*. Kárpátalja.ma, 2015. 07. 20. Forrás: <https://karpatalja.ma/sorozatok/karpatalja-anno/karpatalja-anno-meszaros-karoly-ungvar-tortenetiroja/>. [Letöltés ideje: 2024. 03. 10.]

⁵ FINCZICZKY Mihály: *Polgármesteri jelentések Ungvár város közállapotáról*. Szerk.: KOBÁLY József. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.

⁶ HODINKA Antal: *Adalékok az ungvári vár és tartománya és Ungvár város történetéhez*. KMKSZ, Ungvár, 1999.

⁷ CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*. Minerva Műhely, Budapest, 2000. (Továbbiakban: CIEGER, 2000.)

Kobály József kötetét azzal a céllal írta meg, hogy leleplezzon számos Ungvár történetével kapcsolatos tévhitet, emellett több legendát és mondát ismertet a várost illetően.⁸

Csikvári Antal által szerkesztett *Vármegyei szociográfiák* 1940-ben kiadott kötete nagy segítséggel szolgált a szakdolgozatom elkészítéséhez.⁹

Ezenkívül a munkám megírását még sokban segítette Ruszoly József 1999-ben megjelent munkájában, amiben az országgyűlési választásokat részletesen írja le 1861 és 1868 között. A népesség és etnikai megoszlások terén pedig Kozári Mónika és Kocsis Károly munkájából nyertem információt.

I.2. Ungvár, mint megyeszékhely sajátosságai. Földrajzi, demográfiai és gazdasági sajátosságok

Ungvár földrajzi fekvése a történelem folyamán változott. A magyar honfoglalás idején az Ung lápjai miatt a terület szinte teljesen lakhatatlan, mocsaras volt. A vidék ura – beleértve Ungvárt is – Zalán volt.¹⁰

Ungvárról 1750-ben a következő leírást adta Michael Bombárdi: „Ungvár városa hegyen épülve, az itt keresztül-rohanó Ung vize által mintegy két ágra van oszolva, melyek a házakkal borított bérceket körülkarolván, annak valódi szigetalakot adnak. Ezen szigeten belől magas halmon, a vízpartok által szegélyezve, fekszik alacsony házaival a város, azonban végtelennek nem mondhatni. Ezen alacsony házak között kellemetes benyomást nyújt a szemnek a Jézus-szerzetesbeliek igen ékes kollégiuma, s az ennek szomszédságában levő főtanoda, mely Magyarországnak legvirágzóbb tanintézetei közé számítandó.”¹¹ Továbbá olvashatjuk, hogy a városban volt egy papnövéndékek számára létrehozott alapítvány, egyházközségi parókia és Szent Pál remeteszerzetének zárdája. A városban épült vár két részre oszlott: elől állt az erőd, majd ezen belül pedig a négyszögletű udvar. A vár szomszédságában csodaszép gyógyforrások voltak találhatóak, melyek kissé melegek voltak, de így tudták az emberek végtagsaikat gyógyítani.¹²

Ungvár a 9–10. században csak az ott fekvő várat jelentette, melynek építését számos vita taglalja. Egyes vélemények szerint a várat a honfoglaló magyarok építették, más források szerint a vár szláv eredetű erődítmény. Az I. (Szent) István király által alapított várispánságok egyike volt, melyhez 18 község tartozott. A várban főként jobbágyok laktak. Megromlott

⁸ КОБАЛЬ 2003.

⁹ CSÍKVÁRI Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940

¹⁰ КОБАЛЬ 2003. 9.

¹¹ BOMBARDI, Michael: *Topographia Hungariae*. K.n., Viennae, 1750. 466.; magyarul idézi: MÉSZÁROS_Károly: *Ungvár története a legrégebbi időktől máig*. Ráth Mór, Pest, 1861. 9. (Továbbiakban: MÉSZÁROS_1861.)

¹² MÉSZÁROS_1861. 9–10.

viszont a helyzet a tatárjárás idején, mivel az ellenség súlyos károkat okozott a várban. Ezután IV. Béla király városi ranggal ruházta fel Ungvárt.¹³

A város Ung központi települése volt. A megye a Kárpátok északkeleti részén feküdt, Zemplén és Bereg megye közé ékelődve. Területe 3 052.84 négyszögkilométert tett ki. Északi és északkeleti részének döntő hányada erdős hegyvidék, nyugati és délnyugati területei – Ungvártól kezdve – az Alföld medencéjéhez tartozó síkság, melynek egy részén a búza is megtermett. Ung nagyobb folyói: Laborc, Latorca, Tisza, Ung, Lyuta, Turja. A Beszkid-hegység Galícia határa mentén húzódik, legmagasabb csúcsa a Kincsiki-bukovszki (1 252 m), ettől keletebbre található az Uzsoki-hágó. A Ravka-hegység az Ung és Lyuta között fekszik, legmagasabb pontja a Osztra-Hora (1 408 m). „A Polonina-Runa havasnak 1 482 méter magas fennsíkot alkotó s kitűnő hegyi legelőkkel borított teteje egyesíti azokat az előbbiekkal egyközű hegyláncokat, melyek a Lyuta és Turja között, meg a Lyuta alsó folyásának két oldalán emelkednek; az egyik a Sztinka, a Sztinka-Sztudnicza nevű 1 035 méternyi csúcscsal; a másik a Lyuta által áttört Jávornik-Rohatecz, a zemplénmegyei Násztáz délkeleti folytatása; a harmadik a 902 méternyi Gyil- Vulsinszki és a Sztinka-Poroszka.”¹⁴

Ungvár a Kárpátok alján, három halmon helyezkedik el: „A város mögött emelkedik a búcsújáró Kalvária-hegy. Ide kéklenek keletről a szerednyei hegyek és túl rajtok a munkácsi várhegy; nyugatról a távoli zempléni, különösen a sátoralja-újhelyi Sátor-hegyek; délre az alföldi rónaságnak végtelen síksága tárul a szemlélő elé, míg északkelet felé, sötétlő hegyek közén, a kies Ung völgyét látni az Ung folyóra kikönyöklő nyeviczkei várrommal.”¹⁵

Ungvár lakosságát a honfoglalás előtt a szlávok képezték, egyfajta gyűjtőnévvel illették őket. A helyi népet kezdték el meghódítani Álmos és seregei. Ehhez a lakossághoz csatlakoztak azok a ruszinok, akik a tatárjárást követően kezdtek nagyobb számban megjeleni az északkelet-magyarországi vármegyékben. Nagy arányban találtak még a városban szlovákokat, akikről pontosabban megállapították a nyelvük és származásukról, hogy „szoták-tótok”. Ők Magyarország északnyugati megyéiből költözhetek ide. Ungvár déli és délnyugati részét leginkább magyarok lakják, akiknek többsége református.¹⁶

Fényes Elek 1851-ben így jellemezte a város etnikai és felekezeti helyzetét: „Ungvár városban a legutolsó katonai összeírás szerint van 3 205 férfi, 3 472 nő lakos. Nemzetiség szerint 197 német, 90 cigány, 1043 tót, 2 078 zsidó, 974 ruthen, 2 295 magyar. Vallás szerint

¹³ Uo. 20.

¹⁴ FINCZICZKY Mihály: Ungmegye. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VI. kötete. Felső-Magyarország II. rész. Felső-Magyarország keleti fele Zólyom megyétől keletre.* Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1900. 387. (FINCZICZKY 1900.)

¹⁵ Uo. 390.

¹⁶ Uo. 389.

2 518 romai, 1 534 görög katolikus, 93 ágostai, 430 református, 24 görög nem egyesült, 2 078 izraelita. Az idegenekkel együtt összesen 8 973 lakos.”¹⁷

A Rákóczi szabadságharc leverése után a népesség összeírás szerint Kárpátalján 6 402, az 1720-as 8 651 adót fizető személyt írt össze. Ennek 38 %-a magyar, 49,7 %-a szláv származású.

A svábok beköltöztetése II. József király (1780–1790) idejére tehető, aki így akarta befolyásolni az ország etnikai arculatát. Az első telepese családok csakhamar meg is érkeztek Ungvár területére, ahol házak és eszközök várták őket. Viszont ezek az emberek nem voltak hozzászokva ehhez az idegen éghajlathoz. Így hamar kihaltak és üres birtokukat a görög és római katolikus szlávok vették át.¹⁸

A 17. században Ung megye 4 esperesi kerülettel rendelkezett, ahol 60 pap működött. Drugeth György, pedig arra a jogi megállapodásra jutott, hogy a legnagyobb kiváltsággal az a pap rendelkezik, aki a görögkatolikus egyháznál szolgál.¹⁹ Egy Mária Terézia által elrendelt összeírás alapján: „Ung megyében 88 tiszta magyar-orosz faluban és 74 vegyes nemzetiségű községben az összes hívők száma 11 483, templom 84, ebből 5 kőtemplom és a lelkészek száma 57.”²⁰ 1847-ben a hat ungi esperesi kerületéhez 69 parókia tartozott, emellett 39 kő- és 31 fatemplom, a fiókegyházakban 16 kő- és 25 fatemplom, illetve 4 kőkápolna. Ezekben a parókiákban összesen 65 402 görögkatolikus hívő és 3588 iskolalátogató gyermek élt.²¹

Ung vármegyében – hasonlóan a környező vármegyékhez képest – a mezőgazdaság dominált. E szempontból a megye két részre osztható. Míg a takarmányféléket elsősorban a hegyvidéki Nagybereznai és Perecsenyi járásban termesztették, addig a gabonafélék a síkvidéki területeket uralták (Ungvári, Szobránci és Nagykaposi járás).²²

Ung megyében búzát, rozst, árpát, zabot, kukoricát, burgonyát termeltek. Az olajos növények közül a tök, napraforgó került termesztésre kisebb területeken. Hüvelyesek közül a borsó, lencse, de kender és dohányt is neveltek. A talajművelés nem a megfelelő szinten zajlott; kezdetleges volt a felszerelés, a vetőmag és a trágyázás is tökéletlennek bizonyult. A rossz termés még azzal volt magyarázható, hogy olyan növények termesztését erőltették, melyek egyébként sem feleltek meg az időjárási viszonyoknak. A hegyvidéki területeken a legelőváltó gazdálkodás volt jelen. Egyik éven zab, másik éven legelő volt a területen. Elterjedt volt az

¹⁷ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*. Kozma Vazul, Pest, 1851. 346. (Továbbiakban: FÉNYES 1851.)

¹⁸ FÉNYES 1851.

¹⁹ BACSINSZKY András munkácsi püspök könyveinek jegyzéke. 1940. 132–134. (Továbbiakban: BACSINSZKY 1940.)

²⁰ Uo. 134.

²¹ Uo. 135.

²² CHOMA Dezső: *Mezőgazdaság*. In: Csikvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940. 89. (Továbbiakban: CHOMA 1940.)

égető gazdaság is az új területek szerzése végett. Jelentős volt a szarvasmarha-tenyésztés. Különböző fajokat tenyésztettek: tarka, magyar fehér, szimentáli. Emellett még juhot, lovat, sertést és baromfit tartottak.²³

Kulturális szempontból a 17. században két esemény is történt Ungváron. Jakusich Anna, Drugeth János (lásd 2. sz. melléklet) özvegye 1646-ban telepítette a jezsuita latin gimnáziumot ide, illetve április 24-én jött létre a már említett ungvári unió.²⁴

A 18. század második felében a megye székhelyét Ungvárra helyezték át. 1769-ben megkezdtek a vármegye házának építését. Később a református egyház is visszaköltözhetett a városba II. József császár engedélyével. 1792-ben zsidó iskola nyílt, majd két évre rá zsinagóga.²⁵

Ungvár történetében kezdetektől fogva hasonlóan a környező vármegyékhez képest a mezőgazdaság dominált. E szempontból a megye két részre osztható. Míg a takarmányféléket elsősorban a hegyvidéki Nagybereznai és Perecsenyi járásban termesztették, addig a gabonafélék a síkvidéki területeket uralták (Ungvári, Szobránci és Nagykaposi járás).²⁶

A hegyvidéki területeken a legelőváltó gazdálkodás volt jelen. Egyik éven zab, másik éven legelő volt a területen. Elterjedt volt az égető gazdaság is az új területek szerzése végett. Jelentős volt a szarvasmarha-tenyésztés. Különböző fajokat tenyésztettek: tarka, magyar fehér, szimentáli. Emellett még juhot, lovat, sertést és baromfit tartottak.²⁷

Ung megye egy térségvezető megyének számított a dualizmus korában, majdnem minden téren megelőzte a szomszédos megyéket. Azonban visszamaradottnak volt mondható a sajátos módján, és Magyarország egyik legelmaradottabb megyéjének számított. A lakosság növekedése is elenyésző volt, azonban a lakosság nagy része már nem foglalkozott földműveléssel, viszont az iparosodás igen kicsiny szikrája már megfigyelhető volt.²⁸ Ugyanis 1869-ben a vármegyében megkezdődött a vasútépítés, és ennek köszönhetően ez a kis peremterület is bekapcsolódott a forgalomba. Először egy Sátorajáújhely–Csap, valamint Csap–Ungvár vasútvonal kerül átadásra 1872-ben. Ezután, pedig folyamatosan épültek az új vonalak, mind a megyén kívülre, mind pedig a megyén belüli kisvasútvonalak is elkezdtek szolgálni a vasút célját.²⁹

²³ CHOMA 1940. 88

²⁴ MÉSZÁROS 1861. 47.; MOLNÁR 2019. 80.

²⁵ MÉSZÁROS 1861. 105.

²⁶ CHOMA 1940. 89

²⁷ CHOMA 1940. 88

²⁸ KOZÁRI Mónika: *A dualizmus kora 1867–1914*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009. 6–8.

²⁹ *Ung vármegye*, MKL.

I.3. Fejezetek Ungvár történetéből, az 1860–80-as évek. A politikai élet alakulása és az országgyűlési választások

1860. októberig Magyarország államformája nyílt uralkodói abszolútizmus volt, az uralkodó pedig I. Ferenc József. Ezt azonban az uralkodó által kiadott 1860-as októberi diploma változtatta meg. „Az októberi diploma rendelkezéseinek pontosítása céljából bocsátotta ki az uralkodó az 1861. évi februári pátenszt, amely valójában az alkotmányos keretek közötti központosító szándékokat kívánta érvényre juttatni. A Habsburg Birodalom az októberi diploma és a februári pátens nyomán alkotmányos monarchiává vált. Ez az állapot 1861. november 5-ével ért véget, amikor is egy császári rendelet értelmében újra bevezették a rendeleti kormányzást (provizórium).”³⁰

Az októberi diploma kihirdetése után a megyék életében is változás következett, mivel teljes mértékben átszerveződtek. I. Ferenc József főispánokat nevezett ki megyék vezetésére. Visszaállították a régi megyehatárokat, és járásokat, valamint azt a rendet is, hogy a magyar nyelvet tekintsek a hivatalos ügykezelési nyelvnek.³¹ Megnyílt az út az országgyűlés összehívása előtt. 1861. április 2-án vette kezdetét a törvényhozó testület munkája. Az októberi diploma után az első választásokat 1861 márciusában tartották meg, itt azonban változás történt, ugyanis már nem volt szükséges a magyar nyelv tudása. Azonban a Magyar Országgyűlés nem ülésezett sokáig, mivel a képviselők nem voltak hajlandóak elfogadni a februári pátenszt és az októberi diplomát, ezért az uralkodó feloszlatta.³²

Az októberi diploma és a benne leírt irányelvek Északkelet-Magyarországon is felpezsdítette a politikai életet. Nagy várakozás és izgalom előzte meg az országgyűlési választásokat. Bereg vármegye négy képviselőt adott az országgyűlésnek. Munkácson Eötvös Tamást, egy vásárosnaményi földbirtokost választottak meg képviselőnek, azonban sikeréhez nagyban hozzájárultak a görögkatolikus papok is, akik Eötvös programját közvetítették a ruszin népnek.³³

Az első Ung megyei közgyűlést 1860. december 20-án hívta össze gróf Waldstein János, aki Széchenyi István barátjának mondhatta magát. „A választásra jogosultak összeírása a választókerületi székhelyeken (Ungvár, Nagyberezna, Nagykapos és Szobránc) zajlottak le.

³⁰ MOLNÁR Ferenc: A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején. In: Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Főszerk. Csátary György. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász–Ungvár, 2021. 303. (Továbbiakban: MOLNÁR 2021.)

³¹ SZABAD György: Forradalom és kiegyezés választútján (1860–61). Akadémiai Kiadó, Budapest 1967. 78., 158–160., 259–262., 604–605.

³² CSORBA László: Az önkényuralom kora (1849–1867). In: *Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András. Osiris, Budapest 2005. 316–319.

³³ MOLNÁR 2021. 304–305.

Nemzetiségi szempontból a nagybereznai kerületet lehetne kiemelni, melynek lakossága szinte teljesen ruszin nemzetiségű volt.”³⁴

1861-es években számos ruszin értelmiség került előtérbe, akik próbálták megfogalmazni a nyelvi és nemzeti követeléseiket. Követelésük változó tartalmúak voltak; közös pontjuk volt, hogy a görögkatolikus egyház biztosította jogokból származtatták igényeiket. Ezek a papok elsősorban az anyanyelv védelme mellett álltak ki, illetve a ruszin tisztviselők alkalmazása, ruszin szolgabíró járások, választókerületek létrehozása mellett kardoskodtak.³⁵

A ruszin mozgalom, azonban szervezettségben alulmaradt az ország más nemzetiségi mozgalmaihoz képest. A mozgalomból kiemelkedett Adolf Dobránszky, aki politikai programját elsősorban Bécsben, német nyelven jelentette meg, ezután adta ki orosz nyelven. Elsősorban egy ruszin autonóm kerületet szeretett volna kialakítani. Véleménye szerint a Magyar Királyság területét fel kellene osztani egy német-magyar, egy szerb, egy román, és egy szlovák területekre.³⁶

1861-ben körlevelet terjesztett, amelyben követelte, hogy a görögkatolikus papok vezessenek delegációt Ferenc Józsefhez, tőle követelve a ruszin önrendelkezés megvalósítását.³⁷ Ezeket az elképzelését viszont nem tudta megvalósítani, mivel az ungvári konzisztórium nem állt mellé.³⁸ Ezután korlátozták Dobránszky tevékenységét. 1865-ben a ruszinok képviselővé választották, és kiemelkedő személyisége lett a ruszin mozgalomnak. 1867-ben, a kiegyezés után viszont elvesztette állami hivatalát, ezzel pedig újra háttérbe szorultak a ruszinok.³⁹

A magyar nemzetben még mindig jelen volt az 1848-as forradalom és szabadságharc lenyomata, ezek az évek uralkodtak 1867-es politikában is. A magyar társadalomban igény formálódott az 1848–49-es vívmányok kiteljesítésére.⁴⁰ A bécsi udvarban is érlelődött a

³⁴ Uo. 306–307.

³⁵ MAYER Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 10., 16., 27–31. (Továbbiakban: Mayer 1977.); RUSZOLY József: Mészáros Károly és rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve*, 1983. 5. sz. 137. (Továbbiakban: RUSZOLY 1983.); BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997. 83–84. (BOTLIK 1997.)

³⁶ PERÉNYI József: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918*. Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest 1954. 179–182.

³⁷ MAYER 1977. 33.; DEÁK Ágnes: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt. In *Századvég*, 2008. 4. sz. 60., 68.

³⁸ Mészáros Károly Önéletrajza. S. a. r. Csorba Csaba. In *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei*, 1974. 22. sz. 74.; RUSZOLY 1983. 141–142

³⁹ MOLNÁR Ferenc: A kiegyezés és a ruszin mozgalom. In: „*Indivisibiliter ac Inseparabiliter*”. „*Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul*”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk. Szakál Imre. II. RF KMF, Beregszász–Ungvár, 2018. 22–36.

⁴⁰ CIEGER András: Kormány a mérlegen a múlt században: a kormány helye és szerepe a dualizmus politikai rendszerében, 1867–1875. In *Századvég*, 1999, 14. sz. 79–107. <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/14/cieger.htm>. [Letöltés ideje: 2023.02.18.]

kiegyezés gondolata, ennek megfelelően vették fel a kapcsolatot a magyarok „szószólójával”, Deák Ferencel.

A szabadságharc leverése után a magyarok döntés előtt álltak, folytassák-e tovább a szabadság kivívását vagy inkább kössenek valamiféle kompromisszumot a béke jegyében. A világsi fegyverletések után, azonban egyértelművé vált a magyarok számára, hogy semmiféle kompromisszumos békekötés nem mehet végbe, mivel a bécsi udvar ennek ellentétét az erőszakos megtorlást választotta. Viszont az évek múlásával Ferenc József számára is világossá vált, hogy a szomszédos országot nem lehet beolvasztani a Habsburg Birodalomba, így keresni kell a mindkét fél számára előnyös kompromisszum lehetőségét. A magyar társadalom véleménye is megoszlott erről, azonban a kiegyezés hívei Ausztriát látták a legmegfelelőbb szövetségesnek, hiszen a két nemzet múltját szoros kötelékek fűzték egymáshoz.⁴¹ A kiegyezést ellenzők élén maga Kossuth Lajos állt, aki úgy vélte, hogy Magyarország független európai országgá tud válni Ausztria nélkül is. Továbbá az országnak több birodalomellenes szövetségese is lett volna Románia, Szerbia és cseh elit egy részének szerepében. Kossuth emellett hangsúlyozta, hogy mennyire veszélyes lenne ez a lépés, mivel az uralkodó a königgrätzi vereséget követően vissza szeretne volna szerezni a területeket, és visszatérne Németország szövetségéhez, aminek következtében az országot is belesodorná a háborúba.⁴²

A magyar országgyűlés 1867. elején kezdte el tárgyalni az ún. kiegyezési törvényeket. I. Ferenc József 1867. február 17-én kinevezte az Andrássy Gyula gróf vezette új magyar kormányt.⁴³ 1867 májusában összeült bécsi Reichsrat, majd a hónap végén a magyar delegáció is elfogadta a kiegyezésre vonatkozó javaslatokat. Ennek nyomán június 8-án Ferenc Józsefet magyar királlyá, feleségét, Erzsébetet magyar királynővé koronázták.⁴⁴ Az esemény megpecsételte az osztrák-magyar kiegyezést.⁴⁵ Ezután az uralkodó visszaállította a Magyar Királyság területi egységét. Az országhoz csatolták a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot, illetve a Partiumot. Eltörölték az öt katonai kerületet és az 1880-as évek elején visszaállították a megyerendszert.⁴⁶

Ungvár lakosságának növekedését már az 1767. évtől nyomon követhetjük. 1784-ben elrendelt II. József általi népszámlálást 1785 és 1787 között tartották meg, majd pedig 1790-ben rendeletet fogadtak el, amely következtében 1805-ben, 1820-ban, 1838-ban és 1850-ben is

⁴¹ GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora Magyarország története 1867-1918*. 1. kötet. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934.

⁴² KOSSUTH Lajos: *A „Cassandra-levél” intelmei*. <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0183.html>. [Letöltés ideje: 2023.02.18.]

⁴³ GERGELY András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 324.

⁴⁴ ESTÓK János: *Deák Ferenc és a Kiegyezés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 20.

⁴⁵ KOZÁRI 2009. 17–18.

⁴⁶ Uo. 6–8.

tartottak összeírásokat. Azonban mégis az 1881. évi népszámlálás tartalmazott megbízható adatokat. Az Ung vármegyében élő nemzetek közül a magyarok, a rutének (ruszinok), a tótok (szlovákok) és a németek emelkedtek ki. A vallások közül a görögkatolikus mutatott nagy arányt.⁴⁷ Az 1850-es népszámlálásnak megfelelően Ungvár lakossága 6 677 fő volt, ebből 64,23% magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A dualizmus időszakában Ung megye igazgatását a főispánok látták el. Mind a négy főispán arisztokrata származású volt és mélyen kötődtek a város történetéhez. Ezzel szemben, viszont a város közigazgatásában béke honolt és semmi botrányt nem adott le a sajtó vagy a különféle hírlevelek. A jelentősebb főispán Török Napóleon gróf volt, akit fia, József követte.⁴⁸

Az első főispán a dualizmus időszakában lemondási levelében elárulta, hogy évei alatt két nehéz időszaka volt, az egyik között említette a Dobránszky-féle mozgalmat, amit a ruszin mozgalom támogatói szerveztek. A másik nehézségként a két kolerajárványt említette.⁴⁹ Dobránszky volt az a személy, aki oroszbarát irányvonalat követett, s a kiegyezés előtt kérelmezte az orosz irodalmi nyelv bevezetését. Támogatott mindenfajta orosznyelvű beavatkozást. Azonban a 1867-es évek után kiszorultak a kormányzat vezetéséből.⁵⁰

A választójoggal nem rendelkezett még a lakosság negyede sem. A dualizmus korában csupán 6% szavazhatott a lakosságból, azaz 6 ezer férfi nyilváníthatta ki döntését. Azonban a korszak végén ennek száma növekedett, elérte a 13 ezer férfi szavazatot. A ruszinok közül kevesen rendelkeztek választójoggal, annak ellenére, hogy az ország általános demokratizálódása fokozatosan előrehaladt, és a nemzetiségek is így tudtak közelebb kerülni nemzeti és szociális törekvéseik megvalósulásához. Ezenkívül a 413 választókerületet is úgy alakították ki, hogy csak kevésben voltak többségben a nemzetiségi választók.

Ung megye több dologban is különbözött a szomszédos megyéktől, az egyik aprólékos eltérés a Perényi és Lónyay család pozíciójában rejlik. Ugyanis ennek a két családnak sikerült nagy hatalmat szerezni Bereg vármegyében, viszont ez a hatalom megszerzése nem sikerült Ung vármegyében, kivéve Lónyay Sándornak, akinek sikerült mindössze másfél évnyi bizalmat megszerezni az ungváriaktól. Ez az ok azzal volt magyarázható, hogy a megyét legjobban az ungvári születésű családok irányították, ebbe a hálózatba mindössze három család tartozott: gr. Török, Gr. Sztáray és a Kende család. Az említett családok pedig hosszú évekig birtokolták a főispáni, az alispáni, és még más politikusi székeket. Viszont ez a három család sosem lépte át a megye határait és nem folytatott politikusi pályafutást más megyékben.⁵¹

⁴⁷ MÉSZÁROS 1861. 8.

⁴⁸ CIEGER 2000. 14–15

⁴⁹ Uo. 15–16

⁵⁰ MAYER 1977. 15–18. és 30–35.

⁵¹ Török József főispán jelentése a miniszterelnöknek, 1895. július 8. MOL, K. 26. 1895/38. 342. cs. II. rész.

Hasonlóan, mint a többi vármegyéhez, a témában szereplő megye belső élete is hasonló volt. 1875-ben alakult meg egy egylet, amelynek összesen 136 alapító tagja volt, köztük szerepelt több fő-, alispán, képviselő, szolgabíró, főügyész. Ez az egylet egy szabadkőműves páholyt foglalt magába és az Egyenlőség nevet viselte, később több helyi értelmiségi személy is tagja lett a körnek. Azonban a páholyról a lakosság nagyon keveset tudott.⁵²

A Tisza Kálmán vezette kormány 1875-ben nagy felelősséggel járó döntést hozott az ungvári lakosok számára, amire a válasz egy fájó sérelem volt a helyiek oldaláról. Ugyanis a kormány úgy döntött, hogy az ungvári kerületi törvényszéket Beregszászban helyezi át, ezzel pedig megfosztva rangjától a várost. Ezt követően az ungváriak megtették minden olyan lépést, hogy ezt megakadályozzák, illetve visszafordítsák. Sikeres politikusnak is csak az volt mondható, aki beszédében kiemelte ezt a sérelmet.⁵³ Az elit rengeteg indokot próbált felsorolni abból a célból, hogy a kormány visszafordítsa ezt a döntést, leginkább pedig Beregszász fejletlenségét hozták fel Ungvárhoz képest, illetve azt, hogy a város nem felelne meg a kijelölt célnak. Viszont ezzel a döntéssel a két megye közti viszony hosszú időre megpecsételődött.⁵⁴ Az ungvári politikusok pedig hiába nyújtottak be több feliratot, hiába küldtek fel több küldöttséget akkor sem tudott elérni változást.

Ung megyében a nemzetiségi lakosság 65%-nál több volt megfigyelhető volt az is, hogy ez a megye nem kapott öt évtized alatt „külsős” főispánt.⁵⁵ Ezért nevezi sok tudományos munka az ungi elitet az egyik legzártabbnak, mivel a főispánjaikat maguk választották ki, a képviselők nagy része pedig Ung megyei születésű volt.⁵⁶

Ung megye állandó bizottmánya az 1848-as alapokon állt. 1861. február 11. választásokon 4 városban lehetett szavazni: Ungváron, Nagybereznán, Nagykaposon, Szobráncon. Ungváron 2 személy versengett a pozícióért Kandó Kálmán és Olcsváry Gábor. Majd ezek közül győztesként fölényesen Kandó került ki, 669 szavazattal.

1865. október 7-én került sorra az állandó bizottmány ülése, Nehrebeczky Sándor főispán vezetésével. A főispán csak a királynak tett esküjét erősítette meg. Az ülésen sor került több tiszttviselő helyettesítésére is, köztük a központi választmány élére behelyettesítették az alispánt. Az október 9-i ülésen az ülésezők szavazást indítottak, amelyben 4 forintnyi napidíjat szavazott meg az államkincstár terhére a küldöttség elnökének és jegyzőjének. Azonban később

⁵² Uo.

⁵³ Cieger András: Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában (Továbbiakban: CIEGER, 2003.)

KORALL: TÁRSADALOMTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT 4 : 13 pp. 87-106. , 20 p. (2003). 90-94., 99-100 oldal

⁵⁴ Török, 1895. július 8. MOL, K. 26. 1895/38. 342. cs. II. rész.

⁵⁵ Szilágyi László 1999: Parlamenti képviselők és választóik Szabolcs megyében, 1869–1910. KLTE, Debrecen, PhD-disszertáció

⁵⁶ CIEGER, 2003., 104.

ezt a Helytartótanács nem fogadta el és újra kérték a választást. Megújították az 1861. február 15-i választmányi határozatot is. November 22-én sikerült eldönteni a választási helyiségeket: Ungváron (megyeház), Nagykaposon (óme gyeház), Szobráncon (jegyzői lak), Nagybereznán (megyei kerületi jegyzői lak).⁵⁷

Nehrebeczky Sándor október 10-én jelentette be a megye értelmiségének értekezletén a választható személyeket. Ungvári kerületben: Kandó Kálmán, Olcsvári Gábor, Markos György, Öry Jenő, Torday Ede indult. November 28-án került sor a választásra, ahol fölényesen Kandó Kálmán nyert. Viszont a nyertes ellen több petíció is indult. A Kandó-ellen írt petíciókban a szavazás meghamisítására akartak rámutatni. Viszont 1867-ben újabb választásokat tartottak, ahol szintén Kandó Kálmán nyert, viszont most Mocsáry Géza ellen. Azonban ennek az eredménynek a kihirdetése sem történt meg túl békésen és Kandó és társai sem tölthették olyan nyugodtan el napjaikat, ugyanis többször előfordult az, hogy rájuk támadtak. Majd végül az ellenkező tömegnek sikerült elérniük, hogy novemberben vizsgáló bizottságot küldjenek ki, akiknek sikerült megállapítaniuk azt, hogy 19 hamis szavazat történt, viszont ezek levonása után is sokkal több szavazat állt a Kandó oldalon.⁵⁸

A következő országgyűlésre 1865. december 14-én került sor. Az ungvári országgyűlési választókerület elnyeréséért Kandó Kálmán és Olcsváry Gábor versengtek egymással, ahol végül 933 szavazattal Kandó győzedelmeskedett. Azonban hamar petíció indult Kandó ellen, amelyben lemondásra készítették. Ezért Ungváron 1867. szeptember 1-jén új választásokat tartottak. Viszont ezen is Kandó Kálmánnak volt több szavazata, azonban a Mocsáry Géza által vezetett ellenzék ismét óvást nyújtott be. „Végül is 38 neheztelt szavazatból 19 látszott hamisnak, de ha ezt a képviselő szavazataiból levonták volna, az sem döntötte volna meg többségét. Ám hasonló tévedések Mocsáry Géza javára is történtek. A bizottság javaslatára a Ház másodszor is igazolta Kandó Kálmánt.”⁵⁹

I.4. Ungvár népessége és azok mindennapjai

A vármegyében három különböző nemzetiség élt: szlovákok, ruszinok és magyarok.

A magyarok lakta terület délre helyezkedik el, Csaptól egészen a Tisza vonaláig terjedt. Összesen 47 község tartozott ide, ezeknek a túlnyomó része ősrégi magyar település. Kezdetben a természeti adottságok következtében az Ungváron élő magyarok foglalkozása vadász, halász

⁵⁷ RUSZOLJ József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861-1868. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 1999. 283-288. (Továbbiakban: RUSZOLJ, 1999.)

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ RUSZOLY 1999. 288.

volt.⁶⁰ A házaik vékony fából, nádból készültek, amelyet sárral tapasztottak be. Viszont ez nem volt mindig így, ugyanis pár évszázad múlva fejlődés történt a házak terén. A gazdálkodók otthonaik hosszú, kétházas, konyhás, cseréppel felett házakká változtak át. A tehetősebb lakásoknál megjelentek a magas bútorok, belső berendezések is. A kemencéket az udvaron helyezték el.⁶¹

Az idő múlásával a gazdálkodás terén is változás történt, a mocsarakat lecsapolták, az erdőket kiirtották a folyók helyét óriási legelők vették át, ami lehetőséget adott a ló- és szarvasmarha tenyésztéshez. Így a nép megélhetési forrása az állattenyésztés lett. Minden háznál tenyésztettek apró jószágokat, azonban nem táplálkozás céljára használták fel. Leginkább eladták őket.

A térségben elterjedté vált a „zajdás”, ami a falusi asszonyokat jelentette, akik különböző tejtermékekkel indultak az ungvári piacra, hogy azokat ott értékesítsék. Ezek a szokások a mai napig megmaradtak.⁶²

Az állattenyésztés mellett a lakosok fő bevételi forrása a földművelés volt. A szántóföldeken leginkább szemes növényeket termesztettek. A 14. és 15. században a községek legnagyobb részét a földesurak birtokolták, akik előszeretettel uralkodtak az egész vidéken.

A magyar nép fő tápláléka a kenyér, amit előszeretettel fogyasztanak a nap bármely pontján. A kenyér mellett mind a módosabb, mind a szegényebb embereknél elterjedt a lisztből gyúrt haluska, amit egy héten többször is fogyasztanak. Több módon készítették el a krumplit is, hogy változatosságot hozzanak mindennapjaikban, legismertebbek a krumplileves, tört krumpli, sült krumpli, paprikáskrumpli. Leveseket ritkán a főztek, kivéve ünnepnapokon. Ünnepnapokon a leves mellett az asztalon megtalálható volt a töltött káposzta, amelyet minden vasárnap elkészítettek. A tél közeledtével minden háznál szokás volt disznót vágni, ahol ezt nem tették megszólták egymást.⁶³

Az öltözködés terén a magyar nép szeret öltözni, hosszú időig ruházatukat sajátkezűleg készítették el.⁶⁴ Nők gyakran olyan ruhákat viseltek, amikben többnek látszottak idősebbeknek és az is gyakran előfordult, hogy ruházattal szerették volna pótolni a hiányzó fogyatkozásukat.

A magyar nép életmódja rendkívül egyszerű, keveset utazik és egész életét a családja körében éli le. Családalapításnál fontos, hogy a felek dolgozók, szorgalmasok legyenek. A férfi reggeltől estig a mezőn van, viszont az asszony a mezőn is és otthon is kiveszi szerepét a

⁶⁰ CSOMÁR, 1940, 100.

⁶¹ SÁBJÁN Tibor: Magyar népi építészet. 2017.09.28

Link: [magyar%20n%20pi%20%20p%20EDt%20E9szet_.pdf](#) (Letöltés ideje: 2024. 05. 16.) (Továbbiakban: SÁBJÁN, 2017.)

⁶² CSOMÁR, 1940, 100-101.

⁶³ Uo, 102-106.

⁶⁴ LÁSZLÓ Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Magyar Élet Kiadása, Budapest, 1944.

munkából. Az asszonyok viszont nem fordítanak kellő időt a gyermekgondozásra, nyáron a kicsiket is kiviszik a mezőre.

A legtöbb gyermek elvégzi a 8 osztályt és nem megy tovább tanulni, ugyanis otthon segít szüleinek gazdálkodásban.⁶⁵

⁶⁵ CSOMÁR, 1940, 107-109.

II. OKTATÁS, KÖZMŰVELŐDÉS ÉS TÁRSADALMI ÉLET UNGVÁRON AZ 1860–80-AS ÉVEKBEN

II.1. A társadalmi élet alakulása

Hasonlóan Magyarország többi részéhez Ung vármegyében is megfigyelhető volt az egyszerű és igénytelen életmód, ami azt jelentette, hogy az emberek az egész életüket a család körében élték le, nem utaztak és keveset jártak el otthonról. A férfiak 20-23 éves korukra, míg a nők 22-23 éves korukra igyekeztek megtalálni a társukat, ugyanis akik ezt a kort elérték és még nem volt párjuk vénlegénynek vagy épp vénlánynak számított. A családalapításban mind a két fél igyekezett olyan párt találni maguknak, aki ügyes, szorgos, munkás volt. A lány vagy a fiú háttere is sokat számított, ugyanis úgy illet, hogy ha az egyik fél hoz valamit akkor a másik félnek sem illő üres kézzel érkeznie az új családba.⁶⁶

Nagyon gyakori volt az, hogy nem gondozták és nem látták el az öreg embereket a családban, ugyanis úgy vélték, hogy semmi haszon sincs már belőlük. A családon belüli viták legtöbbször az anyagi dolgok miatt zajlottak. Azokat gyerekek vagy felnőttek, akik nem tanultak tovább és otthon maradtak nagyon kevés könyvet olvastak, ugyanis teljesen bekapcsolódtak az otthoni gazdálkodásba, az állattenyésztésbe.⁶⁷

Ung vármegye helyzete a korábbi időkhöz viszonyítva semmit sem változott, ugyanolyan, sőt még fontosabb megyének számított Északkelet-Magyarországon. A szomszédos megyékhez képest (Bereg és Ugocsa) több tekintetben fejlettebbnek számított, azonban az ungi viszonyokra is rányomta bélyegét az országész periférikus jellege. A magyar etnikum aránya az északkeleti vármegyék közül itt volt a legalacsonyabb, mindössze a lakosság egyharmadát tette ki.⁶⁸ Ung megye 1851 és 1860 között Kassai Kerület része volt.

Északkelet-Magyarországot az kiegyezést követően érte el a vasútépítés korszaka, amely segítséggel ez a vidék is be tudott csatlakozni belső magyarországi forgalomba. Az első vasútvonal a Csap–Sátoraljaújhely közötti szakasz volt, amelyet 1872 augusztusában adtak át. Egy évvel később a Csap–Ungvár vonal is átadásra került, majd következett a Kisvárda–Csap vasútvonal, ami 26,11 km hosszú volt. Viszont ezek mellett a megyén belül is folyamatosan épült a vasút. Átadásra került az Ungvár–Nagyberezna, Nagyberezna–Uzsok, és több kisebb jelentőségű vonal. A vasútnak köszönhetően számos alagút, völgyhíd épült, illetve 31 őrház.⁶⁹

⁶⁶ CSOMÁR Zoltán: A vármegye magyar lakosainak néprajza. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940., 107. (Továbbiakban: CSOMÁR, 1940.)

⁶⁷ Ung vármegye. In Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/U/Ung%20v%C3%A1rmege.html>. [Letöltés ideje: 2023.04.04.] (Továbbiakban: *Ung vármegye*, MKL).

⁶⁸ CIEGER 2000. 5.

⁶⁹ *Ung vármegye*, MKL

1867-től a vármegye főispánja Török Napóleon gróf volt: „Török Napóleon grófnak az 1867. évtől 20 évig tartott főispánsága, a vármegye történetének mindenkor kimagasló része lesz. Az átalakulások korszaka volt az. Az átalakulás folytonosan építő s romboló munkája a pártharcoknak olykor felzúduló erős vihara, felette sok bölcsességet, tapintatot, mérsékletet és eszélyességet tanúsított kormányzása alatt minden nagyobb rázkódás nélkül ment végbe. És ha vármegyénk tekintélye, tisztikarának erkölcsi jó hírneve a kedvező általános elismerés színvonalára emelkedett, abban Török Napóleon gróf főispánsága előnyös hatásának igen nagy része van.”⁷⁰

1871-től Ungvár rendezett tanácsú város lett. Ez olyan várost jelentett, ami mezővárosból vagy szabadkirályi városból jött létre, azonban nem rendelkezett önálló gazdasági ereje önálló törvényhatóságra és közvetlenül a vármegyei hatóság alá voltak rendelve. E város előljárói a polgármester, főjegyző, aljegyző, tisztí ügyészek voltak. A rendezett tanácsú város legfőbb közigazgatási szerve a városi tanács volt, tisztviselője, pedig polgármester. A tanács hatásköre főleg a belső ügyekre irányult.⁷¹ A tanács különböző belső ügyekben ülésezett, mint például a belső földek munkálata. A 20. század elején az ipar és a kereskedelem is virágzásnak indult Ungváron. A megyének élénk forgalma és összeköttetése volt a szomszédos Galíciával. Sokszor tartottak itt ló-, és marhavásárokat, az ungvári lovak kitűntek még az I. világháborúban is. A csizmadiák, szűcsök, fazekasok mellett kezdett fejlődni a század elején a kocsi-, kerékgyártó, kályhás-ipar. 1901-ben megjelent egy nagyobb bútorgyár, ők 400 ember munkáját tudták biztosítani. Jelen volt az iparban a malomipar is, összesen négy malom működött a városban, egy a víz- és gőzerőre termelt. Ezek a malmok szolgálták a villanyvilágítást is.⁷²

Az előző századok ellentétben a mezőgazdaság visszamaradott volt, a lakosság kevés százaléka foglalkozott csak vele. Ez főként azzal volt magyarázható, hogy a földek nagy része a kincstár kezén volt. Az 1850-es évektől azonban bérbe adták egészen 1889-ig. Ekkor az ingatlanokat is nyilvános árverésen adták el. A szántóföldek nagy részét Ungvár polgársága vette meg. Ugyanis előszeretettel művelték a szőlőket, mert a városban virágzó volt a borászat.⁷³

Ungváron számos sétahely volt, ahonnan a hegyi szőlészetre lehetett tekinteni. Sok-sok forrása és fürdőhelye is volt. A városban futottak össze a kereskedelmi útvonalak is.⁷⁴

⁷⁰ TABÓDY Jenő: *Ung vármegye 1867–1892*. Székely és Illés Könyvnyomdája, Ungvár, 1892. 14.

⁷¹ BÁN Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomtár*. Gondolat, Budapest, 1989. 172–173.

⁷² FINCZICZKY 1900. 392.

⁷³ Ung vármegye, MKL

⁷⁴ Uo.

A megyében nagyon érdekes volt a történelmi és az irodalmi élet. A vármegyében először 1577-ben látott napvilágot egy nyomtatásban megjelent írás, amely Mátyás életéről és vitézségéről szólt. Ezek után sorra következtek a többi irodalmi műalkotások. Megemlékezésre méltandó három református lelkész: Kecskeméti János, Miskolci Pauh Pál, Tarpay András, akik több könyvet adtak ki. A 18. századdal ellentétben a 19. század több íróát mondhatott magának, ugyanis a megyében több tollforgató személy született, viszont ezek nem az otthonukban mutatták meg tudásukat. Azonban nem csak a megyében született személyeket ihlette meg a terület sorsa, ugyanis több más származású író és történetbe foglalta a múltat, így került kiadásra például A székesi gróf Bercsényi család vagy A Drugethek és Homonna reformációja.⁷⁵

Az évek során egy inkább megerősödött az egyházi irodalom, leginkább a görögkatolikusoké, ide soroljuk Bacsinszky András (lásd 3. sz. melléklet), Popovics Vazul, Lucskay Mihály személyét. Viszont a reformátusok között is vannak említésre méltó személyek: Nagy József, Kádas András és Lajos, Poóts András.⁷⁶

Az egyesületi életben nagy mérföldkőnek számított az 1839-ben megalakult Kaszinó Egylet, amely egy ungvári társas körre alakult, az egylet a kulturális, művészeti élet középpontja lett. Nem sok időre rá újabb egyesület alakult a görögkatolikus magyar-orosz lakosságnak 1865-ben a Szent Vazul, amely leginkább magyar vagy orosz nyelven adott ki egyházi műveket. 1866-ben a városában létrejött a ma is működő Dalárda. 4 évre rá újabb kör szerveződött meg a városban az Ungvári Főgimnázium Ifjúsági Önképző Köre, ahol nagyon sok magyar híres irodalmár tanult és bontakozott ki.⁷⁷

1875-ben alakult meg a ma is működő Nőegylet. Majd ezeket követte számos szervezet még például a Kereskedő és Iparos Ifjúság Önképző és Segélyező Egyesülete, Katolikus Legényegylet, Katolikus Kör stb. Azonban a város történetében kiemelkedő dátumnak számít 1898-as év, ugyanis ekkor alakult meg Ung Megyei Közművelődési Egyesület, amely a megye kulturális életének a fejlesztésével foglalkozott.

1869-ben alakult meg Ungváron az Ungvári Kereskedelmi És Ipar Bank Rt., 1871-ben az ungvári Népbank, azonban ezek csak 1920-ig álltak fent.⁷⁸

II.2. Az oktatásügy sajátosságai

⁷⁵ DEÁK Gyula: Irodalmi élet. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940. 150-152.

⁷⁶Uo.

⁷⁷ KAMINSZKY József dr.: Az Egyesületi élet. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940. 154-156.

⁷⁸Uo. 156-162

A vármegyében a legtöbb gyerek elvégezte a 8 osztályt, viszont ezután nagyon kevesen mehettek továbbtanulni. A szülők számára is az volt a legfontosabb, hogy a gyerek megtanuljon minél hamarabb kapálni, kaszálni és a ház tájékán gazdálkodni és besegíteni a mindennapi életbe. Viszont akik továbbtanultak ők bejárók voltak az ungvári középiskolába, ehhez hozzájárult az, hogy már eléggé fejlett volt a közlekedés, így ez megkönnyítette a diákok mindennapjait. Az, aki elvégezte az iskolát értelmiségi pályán próbált meg elhelyezkedni, ugyanis akkoriban úgy tartották, hogy ha már tanul a diák, akkor legyen belőle úr. A lányoknál is gyakori volt a továbbtanulás, ők leggyakrabban tanári pályán helyezkedtek el.⁷⁹

Ungvár igazi diák városnak volt mondható a magyar múltban, századokon át ide vonzotta a tanulni vágyó ifjúkat. Egyes források szerint a városban már a XIV. században létezett iskola, egy tanítómestere volt. Említésre méltó tanintézet működött még Ungváron ezenkívül I. Drugeth László Által betelepített kolostori iskola, amely a XIV. század végén-XV. század elején állt fent.⁸⁰

1613. november 23-án alapították meg Zemplén megyében egy gimnáziumot, amit később 1640-ben áttelepítettek Ungvárra, ez volt a város egyik legnagyobb büszkesége.

Azonban felvetődik az a kérdés, hogy mégis kit tekintenek a gimnázium első alapítójának? Ungvár történetének egyik legkiemelkedőbb és legszínesebb egyénisége Gróf Drugeth III. György, aki a vármegye főispánja volt 1603-1623 között. Fiatal korában erősen üldözte a katolikusokat, azonban Pázmány Péter hatására maga is katolikussá válik. 1610-ben megnősült.⁸¹ Egy évvel később csapataival együtt megtámadja Báthory Gábort, viszont seregük vereséget szenvedett. Ő volt a fő jelölt Bethlennel szemben az erdélyi trónra. Viszont kudarcai után visszavonult birtokaira. A gimnázium létrehozását már az 1610-es években elkezdte, először a királytól kért engedélyt, amit meg is kapott és első gimnáziumát Homonnán hozta létre. Viszont 1619-ben el kellett menekülnie egy támadás miatt, birtokai más kezébe kerültek. Halálának pontos dátuma ismeretlen.⁸²

Az ungvári gimnázium második alapítója fia, Homonnai Drugeth X. János, aki 1626-1645 között volt a vármegye főispánja. Tovább vitte apja örökségét, amiben nagy segítségére volt felesége is, Jakusits Anna, aki az egri püspök húga volt. A főispán üldözte a reformátusokat, emellett lerombolta a vár körüli református templomot, iskolákat és parókiát is. 1640. július 31-e alapítólevelében rendeletet fogadott el, hogy a gimnáziumot helyezték át.

⁷⁹ CSOMÁR, 1940, 108.

⁸⁰ BOTLIK József, DUPKA György: magyar lakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. 231.

⁸¹ BUJDOSÓ István: Az Ungvári Drugeth Gimnázium története (az alapítástól az 1880-as évek végéig). In. *Acta Beregsasiensis*, 2011. 1. sz. 102 (Továbbiakban: BUJDOSÓ 2011.)

⁸² ZUBÁNICS László: *Régmúlt virágok illata*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2002. 80

Viszont öt év múlva meghalt. A főispán megérezte korai halálát, mivel feleségére vagy gyermekeire bízta ennek az akaratnak a véghezvitelét.⁸³ Az intézménye áttelepítését az 1644-ben kitört I. Rákóczi György-féle mozgalom akadályozta meg. 2 évvel később azonban megnyitotta kapuit az új gimnázium és megkezdődhetnek az áttelepítések. Mind az ungi vármegyéből, mind a szomszédos vármegyékből diákok százai sorakoztak, előfordult közöttük 20-30 éves tanulók is. A gimnázium nem üzemelt hosszú ideig, a munkálatokat 1678-ban újonnan be kellett szüntetni a Thököly Imre által vezetett felkelés miatt és majd csak a 17. század végén nyitotta meg újra kapuit. A felkelés miatt az épület erősen megrongálódott, de az 1700-as évek elejére újra elnyerte régi kinézetét. Az intézmény több mint 200 tanulóval lett nagyobb. A pedagógusok között pedig sok ismert szemei is megtalálható volt, többek között: Selendi János, Onódi Zsigmond, Ábrahámffy György.⁸⁴

A szatmári béke után a gimnáziumot a szerzetesek vették a kezükbe, a rendszeres tanítás 1718-ban indult meg és egészen 1773-ig tartott, amíg a pápa be nem szüntette a jezsuita rendet.⁸⁵ Ezt követően az iskola felügyeletét gróf Eszterházy Károly vette át, a jezsuiták távozása után az oktatás szünetelt és csak néhány tanárnak adott otthont az intézmény. Az idő múlásával az oktatás nem állt vissza és a gimnázium romlásnak indult.⁸⁶

Mária Terézia ideje alatt azonban a városnak szüksége volt egy új gimnáziumra, amely építését 1783-ban kezdték. Az épület teljes mértékre 1-2 év múlva elkészült. Viszont átadása után az oktatás pár évig szünetelt a berendezés hiánya miatt. Viszont megnyitása után az intézmény kisebb nagyobb megszakítások és nehézségek után is működött és stabilan állt a próbákat.

1850-ben kezdődött el az új korszak a magyar oktatásban, nyolc osztályos gimnáziumokat alakítottak ki, amik nagy hangsúlyt fektettek a reál és a klasszikus nyelvek oktatására.⁸⁷ 1855-ben a császári királyi rendelet értelmében elfogadták, hogy a városban újabb iskola épüljön, ami három év múlva megnyitotta kapuit.⁸⁸ Ez a gimnázium a szomszédos vármegyék egyetlen középiskolájává vált. Ebből az okból kifolyólag a diákok száma folyamatosan növekedett. Emiatt pedig hamar kicsinek bizonyult az intézmény, a pedagógusok kérték a minisztériumot egy újabb gimnáziumba építésére, viszont ők ennek nem tettek eleget, később megengedték, hogy a diákság egy részét Beregszász városába helyezték át. Ezzel a

⁸³ BUJDOSÓ 2011. 103

⁸⁴ Uo. 107

⁸⁵ EMBER Győző – HECKENAST Gusztáv: *Magyarország története 1686-1790*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1989. 208.

⁸⁶ BUJDOSÓ 2011. 110

⁸⁷ VERÉDY Károly: *Pedagógiai Encyclopaedia. A neveléstudomány szótára*. Athenaeum R. Társulat Kiadása, Budapest, 1886. 555.

⁸⁸ FINCICKY Mihály: *Polgármesteri jelentések Ung város közállapotáról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2001. 120-121.

lépéssel újra visszaállt a régi rend. 1883-ban az oktatási miniszter meglátogatta a gimnáziumot, viszont elégedetlenséggel szemlélte azt. Levelet intézett a gimnázium igazgatójához, hogy szükségesnek tartsa egy új épület emelését, az építkezések és az új terület megvásárlása rengeteg pénzbe került, így csaknem 10 évre tolódott el az új épület átadása (lásd 4. sz. melléklet).⁸⁹

Az 1939 decemberi alispáni jelentésből tudhatjuk meg a legtöbb információt a vármegye oktatási helyzetéről: „A vármegyében 6053, 6-11 éves és 12-14 éves, tehát összesen 8015 tanköteles van, kik közül 7436 az elemi iskolába, 291 középfokú iskolába önként beiratkozott, míg egy az iskolába járás alól fel lett mentve s 229 volt csupán azon tankötelesek száma, akiket kényszer beíratás alá kellett vonni. Ezek legnagyobb részt ruhátlan cigány gyerekek. Általában a beiratkozás elég jónak mondható... Vallás szerint 1637 rk., 2047 gkat., 3058 ref., 29 ág. ev, 55 gkel., 572 zsidó és egyéb vallású. Anyanyelv szerint 88% magyar, a többi szlovák, magyarorosz, német és egyéb.”⁹⁰ Továbbá a feljegyzésből megtudhatjuk, hogy a vármegyében összesen 40 állami iskola, 6 közösségi iskola, 11 római katolikus iskola, 6 görögkatolikus iskola és 25 református iskola működött. Ezekben az intézményekben 124 hivatásos tanár, 18 segéd-, 32 helyettes tanár dolgozott, többségben férfiak 110, és 64 nő.⁹¹

II.3. Nevezetesebb helyek Ungváron. Híres ungvári személyek

Ungvár utcáit a régi időkben helyenként kockakövel, néhol viszont folyamikkövel burkolták. Sokan úgy gondolják, hogy az 1800-as évek elejére minden utca kövezve volt, viszont csak 1806-ban kezdték el a folyamatot az akkori gimnázium előtt, amikor is az utca új burkolatot kapott. A lakosság hamar rájött az új utcák pozitívumára, mivel a régi utcákat a rossz időjárási körülmények (eső, hó) járhatatlanná tették.⁹²

A város többi utcáit csak pár év múlva 1855-ben kezdték el kövezni, viszont a település az anyagi források hiánya miatt nem volt képes jó állapotban tartani az új utakat, emiatt segítséghez fordult a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumhoz. A főhatóságtól azt kérték, hogy engedjék át a hídpénz beszedését a város lakóira, hogy ők az utak gondozására tudják fordítani. Sikerrel is jártak, mivel a minisztérium eleget tett a követeléseknek, kezdetben 5 évre engedélyezték, majd több évtizedekre. A kapott pénzből a városban nem csak az utak karbantartását sikerült elvégezni, hanem új csatornákat és járdákat is kiépítettek.

⁸⁹ BLANÁR Ödön: *Az Ungvári királyi katolikus főgimnázium 3 százados története 1613-1913*. Ungvár, 1913. 175-178

⁹⁰ SIROKAY Zoltán: Ungvár a kultúra tükrében. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940. 149.

⁹¹ Uo. 150.

⁹² LITERÁTI, Tetyana: *Elveszett Ungvár*. „RIK-U” Kft., Ungvár, 2023. 6. (Továbbiakban: LITERÁTI 2023.)

Azokat a személyeket, akik az utakat javították kubikusoknak nevezték. Ungvár legismertebb kubikusa Dobos László volt. Ő volt az, aki vezette a város útépítő brigádját, amely csupán 7-8 emberből állt. Dobosnak a brigádvezetőség mellett fontos feladata volt még, az úthenger kezelése. A jármű nagyon nehezen és nagyon lassan működött, emellett pedig rettenetesen dübörgött.⁹³

Az útjavítás egy hosszadalmas folyamat volt, először előkészítették az alapot, azután került rá a zúzott kőréteg, amelyen végighaladt a henger, majd ezt homokréteggel borították és ismét a henger haladt át rajta. Ezután néhány személy nehéz kézi kalapáccsal kalapálta bele a kockaköveket a homokos rétegbe. A kockaköves utak nagyon hosszú ideig megmaradtak a város történetében, ahhoz, hogy fel lehessen szedni egy kis darabon a régi kőburkolatokat számos engedélyre van szükség ⁹⁴

A városban számtalan gyár is működött, megtalálható volt Demeter Zoltán öntödéje, Behus István bútorgyára és Nyilas Vincze cementgyára. Nyilas Vincze hosszú időig a város leggazdagabb és leghíresebb vállalkozója volt. Több műhelyt alapított, amikből milliókat tudod keresni. Nem ungvári születésű személy, ugyanis a diplomája megszerzése után érkezett csak a városba, abból a célból, hogy valami újat tanulhasson. Pályája kezdetén egyszerű kőfaragóként dolgozott és házakat épített.⁹⁵

A város egyik legismertebb kőfaragója Varga István volt. A család kiköltözött az Amerikai Egyesült Államokba, mivel akkoriban a városban működött egy iroda, ami azzal foglalkozott, hogy nagy családokat telepítsen át az USA-ba, akiknek a szülei valamilyen magasabb fokú munkát végeznek. 10 évvel később viszont a család néhány tagja hazatért, köztük a legidősebb lánnyal, Vilmával. Hazatérésük után 1908-ban hozzáment Nyilas Vinczéhez, viszont a házasság hátterébe nem a szerelem, hanem a nyereség állt. Nyilas vállalata ezután gyors ütemben fejlődött és sikerült több műhelyt nyitnia. Párjával azonban a nézeteik különbözőek voltak, míg Vilma az utazást támogatta addig a mesternek a legfontosabb az üzletfejlesztés volt. Több gyermekük született, akiknek mindent megadtak, viszont csak egyikük érte meg a felnőttkort, Imre, aki átvette apja foglalkozását.⁹⁶

Ungvár híres személyei közül fontos megemlítenünk Weinberger családot, ugyanis a család *„lokális múltja a zsidó község 18. század eleji megalakulásáig nyúlik vissza, Weinberger Léb nevét ugyanis az alapítók között találjuk”*⁹⁷ A zsidók a város gazdasági életében is fontos

⁹³ LITERÁTI 2023. 7-8

⁹⁴ Uo. 8-12.

⁹⁵ LITERÁTI, 2023, 40

⁹⁶ Uo. 40-46.

⁹⁷ BÁNYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján. A történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 31

szerepet játszottak. Az 1800-as évek elején Weinberger Mór vasáru- és fűszerkereskedést alakított. A család leszármazottjai mind nevesebb személyekké váltak, Zsigmond az Ungvári Kereskedelmi és Iparbank Vezérigazgatója lett, Izidor, pedig az Ungvári Filler Bank Rt. Igazgatójává vált. A gazdaság mellett hozzásegítettek az oktatás fejlesztéséhez is. 1867-ben szerettek volna egy olyan intézményt létrehozni, ahol zsidó fiúk kaptak volna képzést fémműves szakmában.⁹⁸

Ungváron a régi időkben gyakran pusztítottak tüzek is, ami elősegítette a tűzoltók munkáját. A gyakori tüzesetek hozzájárultak továbbá a város fejlődéséhez is ugyanis a városvezetőség rendeletet hozott rendeletet fogadott el arról, hogyan szalmatetős házakat felváltsák a téglából vagy kőből épült házak. 1861-ben egy rendelet megtiltotta az új épületek szalmával való befedését. Az utolsó szalmatetős házat az 1890-es években bontották le a városi tanács rendeletére.⁹⁹

1735-ben fogadták el a város első tűzvédelmi szabályzatát, amely megtiltotta az istállóban, gazdasági helységben, padláson való dohányzást. Minden udvarnak rendelkeznie kellett egy kúttal és egy erős létrával. Ezeket gyakran a csendőrök ellenőrizték. Városban kijelölt helyeken pedig a szekereknek készen kellett állniuk töltött vizes hordókkal. Ha egy házban tűz ütött ki akkor azt a templom harangjával jelezték. 1875-ben a városban megalakult az Önkéntes Tűzoltó Testület, viszont idővel kötelezővé tették minden 20 és 40 év közötti személynek a tűzoltói munka teljesítését. A telefon hiány miatt futva értesítették a tűzoltókat a tűzről, akik ezt követően befogták a lovakat és gyorsan haladtak eloltani azt. A város mellett a falvakba is kijártak, viszont ekkor már különdíjat számoltak fel. 1926-ban a tűzoltóknak sajátos és új épületet kezdtek el építeni a városban, amely 2 szintet foglalt magába. Az első szinten a tűzoltóautók kaptak helyet, a második szinten a munkások pihenő helyisége volt megtalálható, az udvaron pedig helyet kapott egy istálló, ahol a lovak voltak.¹⁰⁰

A város központjában hosszú időig egy gyógyfürdő állt, amit Savanyúvíz fürdőnek neveztek, a víz savanykás íze miatt. A fürdőt a kincstár építtette az 1800-as évek elején, viszont később eladta és magánkézbe került, de gyógyintézeti nem sikerült fejleszteni, sokan nem tekintették igazi gyógyfürdőnek. Az intézmény udvarában egy kút állt, ahová mindenki szabadon járhatott vízért, de több halálos baleset is történt, mivel többen a kútba zuhantak az 1900-as évek elején. A Savanyúvíz télen nem működött az időjárás miatt, mivel a gyógyvíz teljesen hideg volt. A fürdő kézzel kézre vándorolt a magántulajdonosok között. A Fürdőben megtalálható vizet nemcsak fürdésre, hanem ivásra is gyakran használták a lakosok a jótékony

⁹⁸ Uo. 35

⁹⁹ LITERÁTI 2023. 139

¹⁰⁰ LITERÁTI 2023. 139-142

hatásai miatt. 1900-ban a fürdő területei szálloda épült, ami kiváló ötletnek bizonyult, mivel a városban csak néhány kis szálloda működött akkoriban. 3 évvel később az intézmény felújításra került, és az étterem része is változáson ment keresztül, ugyanis lehetővé vált a vendégek számára a házhoz szállítás.¹⁰¹

A dualizmus korában számos új épület került átadásra Ungvár történetében. Ilyen volt közülük a főreáliskola vagy a leánypolgári épület, ami az Ung partján helyezkedett el. Ezeken kívül még a korszakban hoztak létre több iskolát a Drugeth- és a Kossuth-téren, illetve több óvodát szintén ezeken a tereken. A kiegyezés korában lett eltörölve a nagy Ung-híd vámkötelezettsége, ezzel a lépéssel pedig végleg egybeolvadtak a város lakói és továbbá nem kellett adót fizetniük a hídon való átkelésért.

A 20. század elején vette kezdetét a város első ötemeletes épületének az építése, amely a Szent Bazil Rendi székház volt. Az intézmény felépítését az állam tette lehetővé 250 000 aranykoronával. Tervek mellett szerepelt a kolostorban egy bentlakásos iskola létrehozása is a nehéz sorsú gyermekek számára, amely lehetővé is vált, ugyanis 1922-től több évig az intézménynek minden évben több mint 60 tanulója volt.¹⁰²

Egyes említések szerint Ungváron már a 11–13. században is megtalálható volt az iskola, viszont ezeket tényleges tudományos források nem támasszák alá. A város iskola történetének legfontosabb intézménye az ungvári gimnázium, amely létrejött nagyban segítette a 17. századi magyar nyelv és oktatás fejlesztését.¹⁰³

Ezek az épületek kívül viszont a város számtalan fontos intézménynek adott helyet, amellyel megmutatta fejlettségét és egyúttal fontos szerepét is a magyar életben. A város volt a vármegye törvényhatóságának központja, megtalálhatóak voltak a fő szolgabírói, fő- és alispáni székhelyek is. Ungvárnak volt közkórháza, adóhivatala, királyi katolikus főgimnáziuma, görögkatolikus lelkészképző intézménye, tanítóképzője, kereskedelmi iskolája, pénzügyi biztosítási állomása, polgári leány- és fiúiskolája és még több másfajta iskolája is.

II.4. Ungváron megjelenő folyóiratok

Ung megye büszkélkedhetett, azzal a szerepel, hogy a térség első sajtótermék a *Kassa-Ungvári Hirdetményi lap* volt. 1845-ben jelent meg Kassán, majd Ungváron. A lap főleg olyan hirdetésekkel szeretett volna közölni, amik a különböző vidékeken élő termesztők, kereskedők,

¹⁰¹ Uo. 179-183.

¹⁰² CSOMÁR Zoltán: *Húsz év Ungvár történetéből 1918-1938. A Csehszlovák uralom elnemzetlenítő törekvéseinek története*. A Magyar Társaság kiadása, Budapest, 1939. 10-11.

¹⁰³ BUJDOSÓ 2011, 103-104.

piacok tájékoztatását kívánták szolgálni tudósításokkal. Illetve szerették volna közölni az emberekkel, hogy hol, mit és milyen áron lehet árusítani is vásárolni.¹⁰⁴

Kassa jelentős közigazgatási és kulturális várossá nőtte ki magát az idők során, az egyik legnépesebb szabadkirályi városnak mondhatta magát 1844-re. Ehhez a két városhoz kötődött Ellinger István és Ellinger János tevékenysége is, akik a lap alapítói voltak. Valószínűleg azért döntöttek a két város mellett, mivel jelentős német lakossággal rendelkeztek. Ellingerék már 1839 óta szerettek volna nyomdát alapítani Ungváron, ami végül 1846-ra meg is valósult.¹⁰⁵

„A Kassa-Unghvári Hirdetményi Lapot vegyes tartalmú hetilapok követték. Ez a lap típus tűnt a legalkalmasabbnak arra, hogy a vidéki polgárságot megnyerje a hírlapolvasás számára. A lap típus, függetlenül attól, hogy vegyes vagy társadalmi lapnak nevezték, az egész korszakot végig kísérte. Voltak közöttük hosszú és tisztavirág-életűek. A térség első vegyes tartalmú lapjainak indulási idejét vizsgálva nem hagyható figyelmen kívül e sajtótermékek időbeli szóródása, hiszen mintegy két évtized különbséggel láttak napvilágot. A mai értelemben vett Kárpátalján alapított vegyes tartalmú lapokat (*Kárpáti Hirnök*, *Bereg*, *Ugocsa*) a nemzeti megmaradásért folytatott küzdelem jellemezte, ami a jótékonyági táncmulatságok, rendezvények céljai között is szerepelt.”¹⁰⁶ Ezek a lapok általában hiteles adatokat közöltek a városokról, amiben szó volt a helyi eseményekről, oktatásról, kereskedelemről és közgazdaságról. A lapok tartalmaztak csarnok vagy tálcá rovatokat is, ahol a női tagok mélyülhettek el épp egy szépirodalmi vers olvasásában.¹⁰⁷

A városban az írni és olvasni tudók létszáma az 1870-es években alig haladta meg a 13,4%-ot, azonban ez a szám fokozatosan emelkedett, ugyanis 1890-re már 32,2%-ra növekedett. Ezzel a számmal viszont nem büszkélkedhettek a lakók, mivel a szomszédos megyék megelőzték ebben a térséget (Bereg, Szabolcs) kivéve Ugocsa.¹⁰⁸

1861–1863 között a térségben két lap indult. Az első 1861 júliusától, *Kárpáti Hirnök* néven látott napvilágot, Ungváron. Ez a lap is az egykor Ellinger János tulajdonában lévő ungvári fióknyomdában készült, amit már ekkor Jäger Károly vezetett. A lap alapítója a híres helytörténész, Mészáros Károly volt. Az orgánus fél évig jelent meg és egy ellenzéki lapnak a nézeteit hordozta. 1863-tól Ungváron egy másik lap is megjelent, ami a *Kárpáti Hirnök* folytatásaként szolgált. Ez a lap a *Felvidék* címet kapta, a tulajdonosa pedig Bánóczy Ferenc volt. A lap középpontjába a gazdaság, iparfejlesztés és kereskedelem állt. „Olyan közéleti

¹⁰⁴ LÁSZLÓ Géza: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*. Doktori értekezés, kézirat. Budapest, 2013. 70–71.

¹⁰⁵ LÁSZLÓ 2013. 70–71.

¹⁰⁶ Uo. 83.

¹⁰⁷ Uo. 83–84.

¹⁰⁸ Népszámlálás, 1870. p. 226., 229–230., 240–243.; Népszámlálás, 1910. 6. r. p. 166–169. A viszonyítás alapja a hat éven felüli lakosság.

személyek látták el értekezésekkel a lapot, mint Matolay Viktor (ügyvéd), Wicmándy Ödön, Tomor Ferenc (főgimnáziumi tanár) és Lehoczky Tivadar (régész, történész, néprajzkutató). Szinte minden megyében voltak tudósítói, akik a legfontosabb eseményekről tájékoztatták az olvasókat – ezért is válhatott közkedveltté.”¹⁰⁹

Az 1867-es kiegyezést követően született meg Ungváron az *Ungvári Közlöny* helyi lap. Az alkotmányos szabadság légkörében teremtett újság Romzsa István tulajdonában volt, aki hamar ellenzéki lapot hozott létre. Gyakori volt az is, hogy a lapszerkesztőknek az alispán bírságot szabott ki, amiatt, mivel hamis és alá nem támasztott információkat közöltek. Az 1865. évi követválasztás során, azonban fény derült arra, hogy a *Pesti Napló* nem a teljes igazságot mutatja a fővárosiak körében.¹¹⁰

1867 októberétől az *Ung* c. lap vette át a *Felvidék* szerepét. A szerkesztője Bánóczy Ferenc, aki vegyes tartalmú, politikai kiadványt hozott létre. Bánóczy foglalkozott többek között iparral, tudománnyal, gazdasággal, kereskedelemmel. „A Deák- és a Balközép Párt egyesülése után a Szabadelvű Párt politikáját támogatta. Mivel Bánóczy Ferenc úgy látta, hogy a Tisza-kormány az 1867-es törvényeket nem hajtotta végre, 1876. jún. 22-én lemondott a lap szerkesztéséről. Őt Fincicky Mihály, Michalkovich József, majd ismét Fincicky Mihály követte az *Ung* szerkesztésében.”¹¹¹

A kiegyezésnek köszönhetően Ungváron a magyar sajtó mellett megjelent a ruszin nyelvű lapok *Svit*, *Ucsitel*.

1867. július 13-án került kiadásra a *Szvit* c. hetilap Ihnátkó György szerkesztésében. Azonban később egy hasonló elnevezésű lap látott napvilágot a térségben a *Szvit*, szerkesztője Kimák Viktor volt, viszont a kiadó a nem megfelelő nyelv használata miatt a szerkesztőtől megvonta a bizalmat. A két lap között a címen kívül más eltérés is megfigyelhető: a nyelvhasználat és az írásmód. 1874-től megjelent a *Novij Szvet* lap, a szerkesztője Gebé Viktor, azonban a ruszin nyelv nehézségeivel ennek a lapnak sem sikerült felvennie a harcot.¹¹²

1867-79 között Ungban 8 periodikum került kiadásra. 1875-re azonban az időszakos lapok száma háromra csökkent. A többi vármegyéhez viszonyítva Ungban 17%-ban jelent meg, míg Szatmárban 44, Szabolcsban pedig 27,2%-ban voltak jelen. A tárgyalt megyében az összes periodikum, azaz 51 darab Ungváron jelent meg, ennek oka is volt, ugyanis ez volt az egyetlen rendezett és nyomdával rendelkező város a megyében. A lapok között nemcsak magyar

¹⁰⁹ LÁSZLÓ 2013. 88.

¹¹⁰ *Ungvári Közlöny*, 1867. szeptember 15. 12. sz. 1–2.

¹¹¹ LÁSZLÓ, 2013, 91.

¹¹² Uo. 144-145

tartalommal lévőket számolhatunk, mivel a kiadott lapok 31,4%-át idegen nyelven (orosz, ruszin, német) adták ki.

1873-ban megalakult a Karpat c. lap Homicsko Miklós vezetésével, a lap komoly célt tett maga elé, ugyanis a magyar földön élő orosz nép orgánusaként akart szolgálni. Azonban erősen a magyarizmus jellemezte. 1881-es évtől kerül kiadásra a városban az Ungmegyei Tanügy c. lap, ami egy pedagógiai folyóirat volt. Szerkesztéséért Talapkovics Emil és Ember János felelt.¹¹³

Összegezve, Ung megyében a kiegyezés előtt és után is jelentek meg lapok, folyóiratok, főleg Ungvár városában. A lapok között voltak rövid és hosszú életűek. Az orgánumok főleg mindennapi híreket közöltek, viszont, azok, amik próbáltak inkább már politikai hangsúlyt felvenni betiltásra kerültek 1867 előtt.

¹¹³ Uo. 111

ÖSSZEGZÉS

Szakedolgozatomban Ungvár oktatási és társadalmi életét dolgoztam fel az 1860–1880-as években. Elsődleges célom volt, hogy szakirodalmi munkák eredményeit és a sajtóforrásokat felhasználva bővítssem a témáról szóló ismereteket. Feladatként tűztem ki, hogy a témám mellett kutassam a város történetét, részletes betekintést nyújtsak annak politikai életébe, illetve számba vegyem azokat a befolyásoló tényezőket, amelyek hatással voltak Ungvár kulturális, gazdasági és sajtóéletére a tárgyalt időszakban. Célként tűztem ki, hogy ezek mellett részletesen kitérjek a város közművelődési életére is. A lakosság mellett továbbá részletesen taglaltam a település vallási életét, valamint képet adtam az Ungváron élő magyarságróé és az etnikai megoszlás alakulásáról.

A téma aktualitása abban rejlik, hogy a város a mai napig egy kulturális-közigazgatási központnak számít, amellet, hogy több kiemelkedő tudós és történész tanulmányozta történetét, fontosnak tartottam, hogy ezeket a kutatásokat tömörebben rendszerezsem, feldolgozzam egy szakedolgozat keretében.

Az első fejezetben Ungvár 1860–1880 közötti történetét és politikai életét vizsgáltam. Dolgozatomat egy historiográfiai áttekintéssel kezdtem. Ezt követően részletesen betekintést nyújtottam Ung megye általános jellemzőiről és sajátosságairól a vizsgált időszakra vonatkozóan. Majd a következő alpontban írtam Ungvár 1860–1880 közötti történetéről, a politikai élet alakulásáról és az országgyűlési választásokról. Végül a fejezet utolsó pontjában ismertettem a vármegye magyar lakosságának sajátosságait és mindennapjait.

Kutatási eredményeim alátámasztják azt a tényt, hogy Ungvár a 19. században az egyik központja lett az északkelet-magyarországi régiónak. Véleményem szerint e szerepét elsősorban megyeszékhely funkciójának köszönhetette.

A második fejezetben adalékokkal kívántam szolgálni az oktatás, közművelődés és a társadalmi élet alakulásáról a városban 1860–80-as években. Igyekeztem minél részletesebb betekintést nyújtani az események alakulásába. Elemeztem a társadalmi élet alakulását és az oktatás is sajátosságait, itt részletesen szót ejtetek az ungvári gimnázium megalakulásáról és az intézmény fennállását akadályozó tevékenységekről. A fejezet utolsó alpontjai között szerepelnek a város nevezetesebb helyei, híres ungvári személyek és a városban megjelenő folyóiratok.

Szakedolgozatom témáját számos történész kutatta, egyesek csak érintőlegesen, míg mások részletekbe menően. Nekik köszönhetően sikerült munkámat teljes egészében kidolgoznom és megfelelően összeállítanom, így kitűzött céljaimat sikeresen elértem. Kialakult

bennem a munka megírása során egy összkép Ungvár történetéről, oktatási és társadalmi életéről és az ezeket befolyásoló tényezőkről, ezáltal sikerült megértenem a változások főbb okait és ezek összefüggéseit.

РЕЗЮМЕ

У кваліфікаційній роботі я проаналізував освітнє та громадське життя Ужгорода 1860-1880-х років. Основною метою було розширити знання з теми, використовуючи відповідну літературу по темі та джерела преси. Окрім своєї теми, я поставив перед собою завдання дослідити історію міста, дати детальне уявлення про його політичне життя та врахувати фактори впливу, які вплинули на культурне, економічне та пресове життя Ужгорода в період, що розглядається. Крім цього я поставив собі за мету детально висвітлити культурне життя міста. Окрім населення, я також детально обговорив релігійне життя поселення, а також дав уявлення про еволюцію угорців, які проживали в Ужгороді, та етнічний розподіл.

Актуальність теми полягає в тому, що місто досі вважається культурно-адміністративним центром, окрім того, що його історію вивчали кілька видатних вчених та істориків, я вважав за потрібне більш стисло систематизувати та опрацювати ці дослідження в кваліфікаційній роботі.

У першому розділі я розглянув історію та політичне життя Ужгорода між 1860 і 1880 роками. У кваліфікаційній роботі я розпочав з історіографічного огляду. Після цього я надав детальне уявлення про загальні характеристики та особливості комітату Унг за період, що розглядається. Потім у наступному підрозділі я написав про історію Ужгорода між 1860 і 1880 роками, розвиток політичного життя та парламентські вибори. Нарешті, в останньому пункті розділу я описав особливості та повсякденне життя угорського населення повіту.

Результати моїх досліджень підтверджують той факт, що Ужгород став одним із центрів північно-східного регіону Угорщини в 19 столітті. На мою думку, ця роль була зумовлена насамперед його функцією центру комітату.

У другому розділі я хотів надати додаткові відомості про розвиток освіти, громадської культури та суспільного життя в місті в 1860-1880-х роках. Я намагався максимально детально висвітлити хід подій. Я проаналізував розвиток суспільного життя та особливості навчання, тут детально говорю про заснування Ужгородська гімназія та діяльність, яка заважає існуванню закладу. Серед останніх підрозділів розділу – найвідоміші місця міста, відомі люди з Ужгорода та журнали, що виходять у місті.

Тему, яку я описала в своїй роботі, досліджували багато істориків, деякі лише по дотичній, а інші більш детально. Завдяки їм я змогла повноцінно розробити кваліфікаційну роботу, тому я успішно досягнула поставлених цілей. Під час написання

роботи в мене склався опогвний гляд історії Ужгорода, завдяки чому мені вдалося зрозуміти причини змін та їх зв'язки. У майбутньому я хотів би продовжити дослідницьку тему. Після цього хотілося б більш детально окреслити соціальну та освітню ситуацію в місті.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

PUBLIKÁLT FORRÁSOK, KORDOKUMENTUMOK

1. BOMBARDI, Michael: *Topographia Hungariae*. K.n., Viennae, 1750.
2. FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*, nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851.

KÉZIRATOK

3. BACSINSZKY András *munkácsi püspök könyveinek jegyzéke*. 1940.
4. LÁSZLÓ Gézané: *A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig*. PhD-értekezés. ELTE, Budapest, 2013.
5. PERÉNYI József: *A ruszinok történetének vázlata 1800–1918. Kandidátusi értekezés, kézirat*. Budapest 1954.
6. SZILÁGYI László: *Parlamentari képviselők és választók Szabolcs megyében, 1869–1910*. PhD-disszertáció. KLTE, Debrecen, 1999
7. КАШКА Марія: *Етнополітичний розвиток русинів- українців Закарпаття (середина XVIII ст. - 1867 р.)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, рукопис. Ужгород 2008.

MONOGRÁFIÁK, SZAKKÖNYVEK

8. BÁN Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomtár*. Gondolat, Budapest, 1989.
9. BÁNYAI Viktória – FEDINEC Csilla – KOMORÓCZY Szonja Ráhel: *Zsidók Kárpátalján. A történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.
10. BLANÁR Ödön: *Az Ungvári királyi kathólikus főgimnázium 3 százados története 1613-1913*. Ungvár, 1913.
11. BOTLIK J.: *Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997)*. Hatodik Síp Alapítvány Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997.
12. BOTLIK József, DUPKA György: *Magyar lakta települések ezredéve Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

13. BUJDOSÓ István: *Az Ungvári Drugeth Gimnázium története (az alapítástól az 1880-as évek végéig)*. In: *Acta Beregsasiensis*, 2011. 1. sz. 102.
14. CHOMA Dezső: *Mezőgazdaság*. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940.
15. CSOMÁR Zoltán: *Húsz év Ungvár történetéből 1918-1938. A Csehszlovák uralom elnemzetlenítő törekvéseinek története*. A Magyar Társaság kiadása, Budapest, 1939.
16. EMBER Győző – HECKENAST Gusztáv: *Magyarország története 1686-1790*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1989.
17. ESTÓK János: *Deák Ferenc és a Kiegyezés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
18. FINCZICZKY Mihály: *Polgármesteri jelentések Ungvár város közállapotáról*. Szerk.: KOBÁLY József: *Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség*, Ungvár, 2001.
19. GERGELY András: *Magyarország története a 19. században*. Osiris Kiadó, 2003.
20. GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora Magyarország története 1867-1918. 1. kötet*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934.
21. HODINKA Antal: *Adalékok az ungvári vár és tartománya és Ungvár város történetéhez*. KMKSZ, Ungvár, 1999.
22. KOZÁRI MÓNKA: *A dualizmus kora 1867-1914*. Kossuth Kiadó. Budapest, 2009.
23. LÁSZLÓ Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Magyar Élet Kiadása, Budapest, 1944.
24. LITERÁTI, Tetyana: *Elveszett Ungvár. „RIK-U” Kft., Ungvár, 2023*
25. MAYER Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest 1977. 10-16.
26. CSORBA Csaba: *Mészáros Károly Önéletrajza*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 13. sz. Debrecen, 1974.
27. RUSZOLY József: *Országgyűlési képviselő választások Magyarországon 1861-1868*. Szeged, 1999.
28. SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–61)*. Budapest 1967.
29. TABÓDY Jenő: *Ung vármegye 1867-1892*. Székely és Illés könyvnyomdája, Ungvár, 1892.
30. ZUBÁNICS László: *Régmúlt virágok illata*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2002.
31. КОБАЛЬ Йосип: *Ужгород відомий і невідомий*. Світ, Львів, 2003.

TUDOMÁNYOS TANULMÁNYOK ÉS SZAKCIKKEK

32. CIEGER András: Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyeiben a dualizmus időszakában. In: *Korall*, 2003. 13. sz. 87–106.
33. CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*. Kárpátaljai Minerva, Budapest, 2000.
34. CSOMÁR Zoltán: A vármegye magyar lakosainak néprajza. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940. 100-108
35. CSORBA László: *Az önkényuralom kora (1849–1867)*. In: *Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András. Budapest 2005.
36. DEÁK Ágnes: *Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt*. Századvég 13., 2008.
37. DEÁK Gyula: Irodalmi élet. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940. 150-152
38. FINCZICZKY Mihály: Ungmegye. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VI. kötete. Felső-Magyarország II. rész. Felső-Magyarország keleti fele Zólyom megyétől keletre*. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1900. 387
39. KAMINSZKY József dr.: Az Egyesületi élet. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940.
40. MOLNÁR Ferenc: *A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején*. In: Csatáry György (főszerk.): *Kárpátalja története*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász-Ungvár, 2021
41. RUSZOLY József: Ruszoly József: *Mészáros Károly és rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben*. A Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Szerk. Nyakas Mikós. Hajdúböszörmény, 1983.
42. SIROKAY Zoltán: Ungvár a kultúra tükrében. In: Csíkvári Antal: *Vármegyei Szociográfiák*. Merkantil Nyomda, Budapest, 1940. 149.

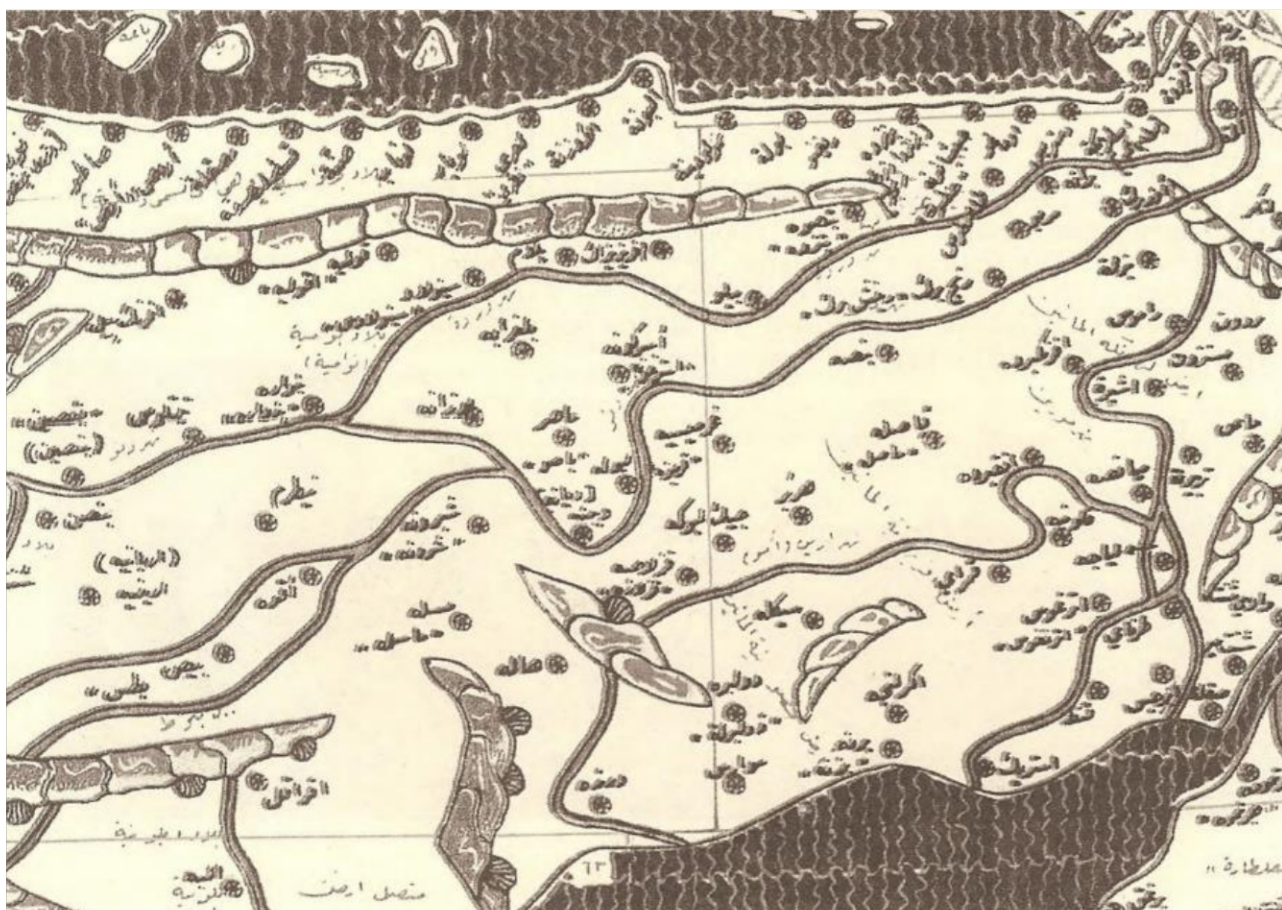
DIGITÁLIS ADATBÁZISOKBÓL ÉS A VILÁGHÁLÓBÓL FELHASZNÁLT ANYAGOK

43. CIEGER András: *Kormány a mérlegen a múlt században*. Interneten: <http://www.c3.hu/scripta/szazadvég/14/cieger.htm> (Letöltési ideje: 2023.04.11)

44. DZSAHMAN, Mihajlo: *Az ungvári vár titkai. A Drugeth család elveszett címere.* 2020. május. Interneten: <https://kmmi.org.ua/cikkek/hirek/az-ungvari-var-titkai-a-drugeth-csalad-elveszett-cimere>. [Letöltés ideje: 2023.03.10.]
45. KOSSUTH Lajos: *A „Cassandra-levél” intelmei.* Interneten: <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0183.html> (Letöltési ideje: 2023.02.19)
46. MAROSI Anita: *Kárpátalja anno: Mészáros Károly, Ungvár történetírója.* Kárpátalja.ma, 2015. 07. 20. Interneten: <https://karpatalja.ma/sorozatok/karpatalja-anno/karpatalja-anno-meszaros-karoly-ungvar-tortenetiroja/>. [Letöltés ideje: 2023. 03. 10.]
47. SABJÁN Tibor: Magyar népi építészet.
Link: [magyar%20n%E9pi%20%E9p%E9szet_.pdf](#) (Letöltés ideje: 2024. 05. 16.)
48. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái.
Link: <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (Letöltés ideje: 2024. 03. 20.)
49. Ung vármegye. In *Magyar Katolikus Lexikon.*
<http://lexikon.katolikus.hu/U/Ung%20v%C3%A1rmegye.html>. [Letöltés ideje: 2023.04.04.]

MELLÉKLET

1. sz. melléklet: Al-Idriszi világtérképének részlete Ungvár város megjelölésével¹¹⁴

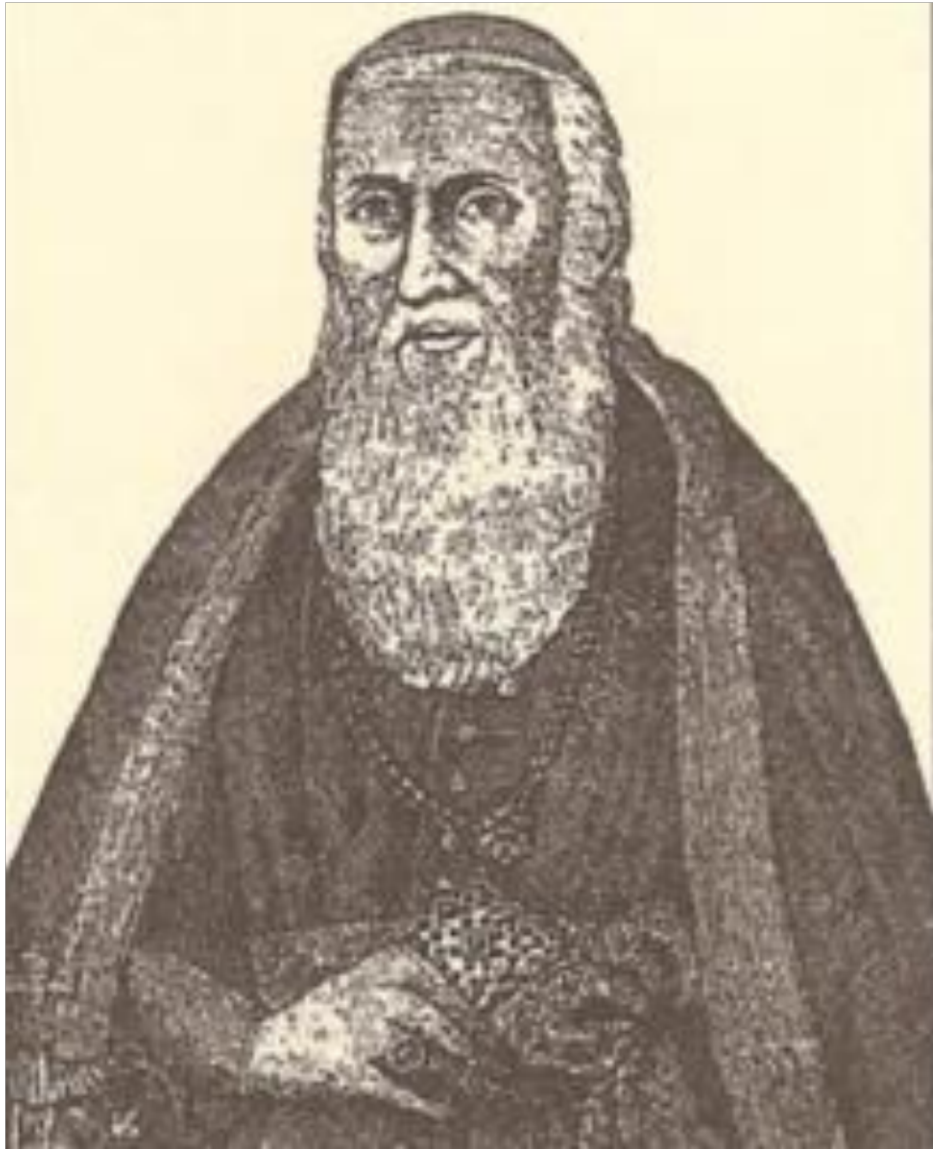
¹¹⁴ КОБАЛЬ 2003, 8

2. sz. melléklet: Drugeth X. János¹¹⁵

¹¹⁵ КОБАЛЬ 2003, 44.

3. sz. melléklet: Bacsinszky András¹¹⁶

¹¹⁶ КОБАЛЬ 2003, 50.

4. sz. melléklet: Ungvári Gimnázium¹¹⁷

¹¹⁷ КОБАЛЬ 2003, 102.